

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

**ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ
ПИТАННЯ
№ 5 (16), 2016**

**PARADIGM OF KNOWLEDGE:
HUMANITARIAN ISSUES
№ 5 (16), 2016**

ЗАСНОВАНО У 2014 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2014

**СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ KB № 20877-10677P**

**CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20877-10677P**

ВИХІД З ДРУКУ: ВІСІМ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED EIGHT TIMES A YEAR

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового
співробітництва «ТК Меганом» (м. Київ)

Center for International Scientific
Cooperation "TK Meganom"

кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного
інституту Київського Національного
торговельно-економічного університету

Department of Philosophy and Social
Sciences Chernivtsi Trade and
Economics Institute Kyiv National Trade
and Economic University

кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного
університету

Department of social and political
sciences, Vinnytsia National Technical
University

Інститут наукового прогнозування
(м. Київ)
Інститут реклами (м. Київ)

Institute of Scientific Forecasting (Kyiv)

Universities' Institute of Advertising
(Kyiv)

Кримський інститут економіки та
господарського права (Севастопольська
філія)

Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch)

Громадська організація "Асоціація
"Аналітикум" (м. Вінниця)

NGO "Association "Analitikum"
(Vinnytsia)

Міжнародне товариство прав людини
(Українська секція)

International Society for Human Rights
(Ukrainian section)

Українське товариство російської культури
"Русь"

Ukrainian Society of Russian Culture
"Rus"

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Журнал включено до
наукометричної бази даних
«Російський індекс наукового цитування»
(«РІНЦ SCIENCE INDEX»).

Ліцензійний договір № 260-04/2014
від 28.04.2014

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

Registered by «РІНЦ
SCIENCE INDEX»

Registration Certificate № 260-04/2014
dated 28.04.2014

Електронна версія журналу
[http://www.naukajournal.org/index.php/
Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

The electronic version
[http://www.naukajournal.org/
index.php/Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

Редакційна колегія:

Ореховський Вадим Олегович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету; Головний редактор;

Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;

Юрій Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;

Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;

Безаров Олександр Троянович, кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Корнієнко Валерій Олександрович, доктор політичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Денисюк Світлана Георгіївна, доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Докаш Оксана Юріївна, кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Чікарькова Марія Юріївна, доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;

Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Співки дизайнерів України;

Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;

Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково - дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;

Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;

Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаника;

Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;

Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

РІНЦ SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

POLISH SCHOLARLY BIBLIOGRAPHY

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА

УДК 342.565

АДМІНІСТРАТИВНІ СУДИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

викладач, аспірант Бабяк Н.В.

Львівський державний університет внутрішніх справ., Україна, м. Львів

Проведено аналіз процесу запровадження адміністративного судочинства в Україні. З'ясовано причини формування адміністративних судів. Встановлена сутність і зміст основних етапів розвитку адміністративних судів. Розкрито механізм правового регулювання системи адміністративного судочинства. Доведено, що у всіх рішеннях адміністративних судів спостерігалась реальна реалізація можливостей судової влади щодо забезпечення принципів дієвості верховенства права, правової держави, захисту прав і свобод людини й громадянина. Охарактеризовано проблеми та шляхи удосконалення діяльності адміністративного судівництва на сучасному етапі реформування судової системи. в Україні. Зроблено висновок про необхідність зберегти адміністративні суди як окрему ланку, насамперед на місцевому рівні, які довели свою ефективність на протязі тривалої діяльності.

Ключові слова: адміністративні суди, загальний стан, особливості функціонування, кадрове, фінансове, матеріально-технічне забезпечення, шляхи підвищення ефективності.

Бабяк Н.В. Административные суды Украины: особенности становления и функционирования в современных условиях / Львовский государственный университет внутренних дел, Украина, Львов

Проведен анализ процесса учреждения административного судопроизводства в Украине. Выявлены причины формирования административных судов. Определена сущность и содержание основных этапов развития административных судов. Раскрыто механизм правового регулирования системы административного судопроизводства. Доказано, что во всех решениях административных судов просматривалась реальная реализация возможностей судебной власти касательно обеспечения принципов действительности верховенства права, правового государства, защиты прав и свобод человека и гражданина. Охарактеризовано проблемы и пути усовершенствования деятельности административного судопроизводства на современном этапе реформирования судебной системы в Украине. Сделан вывод о необходимости сохранить административные суды как отдельное звено, прежде всего на местном уровне, которые доказали свою эффективность на протяжении длительной деятельности.

Ключевые слова: Административные суды, общее состояние, особенности функционирования, кадровое, финансовое, материально-техническое обеспечение, пути повышения эффективности.

Babyak N.V. Administrative courts of Ukraine: specialties of development and functioning under current conditions / Lviv state University of Internal affairs, Ukraine, Lviv

In the presented article author analyses the process of formation of administrative justice in Ukraine. Besides, grounds for administrative justice formation are defined. In addition, the notion and content of the key stages in the process of administrative justice development are established. The author reveals a set of facts regarding a mechanism of legal regulation of the administrative justice system. Moreover, it is ascertained that in every

administrative court's decision there can be observed a true implementation of court powers concerning an enforcement of the rule of law, legal state, and protection of rights and freedoms of individuals. Finally, the article is aimed to characterize issues and ways of development of administrative justice at the contemporary stage over a period of court reforms in Ukraine. All the mentioned facts drives to the conclusion that it is necessary to preserve administrative courts as a separate link, primarily at the local level, due to the fact they proved their efficiency over extended period of functioning..

Key words. Administrative courts, general state, specialties of functioning, staffing, financing, maintenance, ways of improvement.

Загальні питання створення та організації діяльності адміністративних судів в Україні порушувались у працях В. Авер'янова, В. Бевзенка, Ю. Битяка, С. Бондаря., А. Борка, В. Бринцева, І. Винокурової, С. Глуценка, В. Кампо, Д. Кіреєва, В. Коваля, В. Колпакова, Р. Куйбіди, І. Марочкіна, Л. Москвич, Ю. Педька, В. Попелюшки, О. Свиди, Г. Ткача, І. Шруб та інших дослідників.

Але попри значну кількість праць, присвячених розвитку цієї гілки судової влади, в юридичній науці ще недостатньо досліджень, в яких би розкривались особливості становлення та функціонування адміністративних судів України в сучасних умовах. Це і зумовило вибір теми запропонованого дослідження.

Необхідність наукового осмислення процесу становлення та функціонування адміністративних судів зумовлена, з одного боку, практичними проблемами трансформації суспільства і судової гілки влади в цілому, а з іншого - реальними проблемами, пов'язаними з організаційним та нормативно-правовим забезпеченням функціонування цих судів.

Слід зазначити, що процес запровадження адміністративного судочинства був зумовлений самою природою публічно-правових спорів, у яких громадянину протистояв потужний адміністративний апарат. Основні причини формування адміністративних судів та запровадження адміністративного судочинства в Україні полягали: по-перше, в необхідності посилення гарантій захисту прав людини від свавілля з боку влади; по-друге, через відсутність ефективної процедури судового вирішення адміністративних справ, яка б враховувала специфіку публічно-правових відносин; по-третє, в недостатньому авторитеті загальних судів, що, поряд з адміністративними справами, розглядали і кримінальні справи, а також справи про адміністративні проступки, у яких держава виступала проти громадян; по-четверте, через прив'язаність територіальної юрисдикції судів до адміністративно-територіального устрою України, що посилювало можливості впливу чиновницького апарату на суддів; по-п'яте, наявністю невеликої кількості суддів-фахівців у галузі адміністративної юрисдикції [1, с. 19].

До найважливіших причин запровадження адміністративних судів слід також віднести стійку динаміку збільшення кількості справ у загальних судах, їх перенавантаженість, що негативно відбивалось на якості розгляду справ. Тому специфіка розгляду справ адміністративної юрисдикції могла бути реалізованою саме спеціалізованими адміністративними судами.

Вперше право на оскарження протиправних дій адміністрації було декларовано ще в Конституції Української РСР у 1978 році. Щодо періоду поступового створення адміністративних судів, то він розпочався з кінця 80-х років і тривав до червня 1996 року. Зокрема, 28 квітня 1992 року для здійснення судової реформи було прийнято "Концепцію судово-правової реформи", в якій була дана оцінка діючій

на той час судовій системі, визнано за необхідність привести її, а також усі галузі права, у відповідність до соціально-економічних та політичних змін, що відбулись у суспільстві, були визначені основні принципи та напрями судово-правової реформи. Концепція передбачала поступове запровадження адміністративної юстиції, починаючи від спеціалізації суддів і утворення спеціалізованих судових колегій і закінчуючи створенням вертикалі адміністративних судів.

Не менш важливою подією було прийняття законів “Про статус суддів” 1992 року та “Про внесення змін до процесуальних кодексів України” 1994 року та ряду інших. Слід зазначити, що на цьому етапі відбулась загальна демократизація суспільства, був визнаний пріоритет прав і свобод людини і громадянина, посилювалась універсалізація судової юрисдикції по скаргах, почалось активне пропагування ідеї створення адміністративних судів.

Проте реально становлення адміністративного судочинства розпочалось тільки з 1996 року, з прийняттям нової Конституції України, яка передбачила універсальне правило: “Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб” [2].

У 1998 році з метою повноцінного захисту прав і свобод громадян у сфері публічно-правових відносин Президентом України була схвалена Концепція адміністративної реформи в Україні, яка передбачала формування системи адміністративних судів. Загальна судова статистика засвідчила, що в Україні на протязі 1991-2000 років постійно зростала кількість справ за скаргами на неправомірні дії органів державного управління та посадових осіб. Якщо у 1991 році було закінчено провадженням 1043 справ, то у 1996 році їх було вже 7726, а у 2000-29952 [3, с. 50].

З метою поглиблення поділу влади і закріплення спеціалізації судової влади 21 червня 2001 р. Верховна Рада України прийняла пакет законодавчих актів про внесення змін до дванадцяти чинних законів, які мали регулювати діяльність судів і було визначено їх повноваження, а також повноваження інших державних органів. Зокрема, вносились суттєві зміни до Законів України “Про судовий устрій України”, “Про статус суддів”, а також до чинних процесуальних кодексів та інших законів. Ці законодавчі акти визначили проведення так званої “малої судової реформи”, яка мала суттєво змінити всю систему судоустрою та процедуру провадження справ у судових органах [4].

Правове закріплення система адміністративного судочинства вперше за роки незалежності України дістала з прийняттям Верховною Радою України 7 лютого 2002 року Закону України “Про судоустрій України”, а також Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року [5], який набрав чинності з 1 вересня 2005 року.

До юрисдикції адміністративних судів, згідно Кодексом, було віднесено:

- 1) спори фізичних чи юридичних осіб із суб’єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності;
- 2) спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;
- 3) спори між суб’єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень, а також спори, які виникають з приводу укладання та виконання адміністративних договорів;
- 4) спори за зверненням суб’єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом, за винятком звернень про накладення стягнень за адміністративні проступки;

5) інші публічно-правові спори у випадках, встановлених Кодексом.

22 березня 2006 року на розгляд у Верховну Раду було подано нову “Концепцію удосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні”. Вона розроблялась відповідно до Європейських стандартів. 16 травня 2007 року Указом Президента України був затверджений кількісний склад суддів адміністративних судів [6]. Але суттєво змінилися роль та статус адміністративних судів із набранням чинності нової редакції Закону “Про судоустрій і статус суддів ” у 2010 році [7].

В цілому система адміністративних судів формувалася в складних умовах постійного протистояння з противниками ідеї її створення та недостатнього фінансування, але в результаті тривалого історичного процесу, обумовленого потребами розвитку демократичного правового суспільства, адміністративний суд сформувався як спеціалізований суд загальної юрисдикції. До його компетенції належали: розгляд та вирішення адміністративно-правових спорів у сфері державної влади і управління, забезпечення захисту прав і законних інтересів індивідуальних та колективних суб’єктів від неправомірних дій та рішень суб’єктів владних повноважень - органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб.

Про ефективність діяльності адміністративних судів свідчать результати розгляду ними адміністративних справ щодо оскарження дій або бездіяльності посадових чи службових осіб місцевих органів виконавчої влади. Зокрема, відповідно до статистичних даних, лише у 2008 р. показник надходження справ і матеріалів до окружних адмінсудів майже в 1,5 раза перевищив відповідний показник місцевих загальних судів [8]. В цілому станом на 2010 рік окружні адмінсуди забезпечували розгляд такої кількості справ, які за 2015 рік загалом надходили до окружних і місцевих загальних судів. Якщо частка справ і

матеріалів адміністративного судочинства у 2007 році становила лише 3,2 відсотки, то 2011 році – 52 відсотки [9]. Тільки упродовж 2012 року до адмінсудів надійшло 242,6 тис справ і матеріалів, а упродовж 2013-2014 рр. кількість справ і матеріалів, підсудних місцевим загальним судам, була в 1,6 раза меншою порівняно з кількістю справ і матеріалів, підсудних окружним адмінсудам (у 2013 р. — 144,1 тис. проти 227,8 тис., у 2014-му — 121,8 тис. проти 193,6 тис.) [10]. Для 2015 року характерною була поява та розв'язання нових для адміністративних судів спорів з приводу застосування законів України “Про очищення влади”, “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” тощо. У цьому ж році адміністративні суди забезпечити своєчасний розгляд справ, пов'язаних з місцевими виборами, які відбулися на новій законодавчій основі [11].

Таким чином, аналізуючи стан організації та здійснення правосуддя, можна сказати, що адміністративні суди, незважаючи на певні об'єктивні труднощі, пов'язані насамперед з проблемами організаційного, матеріально-технічного та фінансового забезпечення, наполегливо працювали над виконанням свого основного завдання – судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у певній сфері публічно-правових відносин.

Проведений аналіз переконує, що у всіх рішеннях цих судів спостерігалась реальна реалізація можливостей судової влади щодо забезпечення принципів дієвості верховенства права, правової держави та захисту прав і свобод людини й громадянина. Це свідчило, що адміністративні суди повільно, але впевнено почали працювати, подолавши труднощі, що виникали на етапі їх створення.

Практика роботи судової системи України диктує очевидну необхідність продовження реформування як судової системи, так і адміністративного судочинства в напрямках, визначених Конституцією

України.

Зокрема, удосконалення діяльності адміністративних судів, має безпосередньо пов'язано із підвищенням вимог до кваліфікації суддів та зміною підходів до формування суддівського кадрового складу [12]. Проблема забезпечення цих судів професійними висококваліфікованими суддями, які повинні відповідати вимогам сучасного судочинства, є вкрай актуальною. У цьому контексті значної уваги потребує удосконалення процесу фахової підготовки майбутніх суддів у ВНЗ України. На жаль, як зазначав міністр юстиції України П. Петренко, юристів поки що готують практично всі вищі навчальні заклади, незалежно від своєї професійної направленості. Переважно у багатьох випадках якість такої освіти вкрай низька, студенти не отримують необхідних знань і не можуть знайти собі хорошої роботи.

Тому, на нашу думку, доцільно створити спеціальні відділення у провідних юридичних ВНЗ для підготовки суддів адміністративних судів. Удосконалення процесу навчання студентів викликає нагальну необхідність у чіткій класифікації їх майбутніх посад в адміністративних судах з урахуванням посадової різноманітності та відповідних професійно-кваліфікаційних характеристик.

Серед невідкладних кадрових проблем адміністративних судів особливу увагу потрібно приділити питанням спеціалізації професійної підготовки суддів шляхом поглибленої перевірки їх професійних якостей. Будь-яка процедура підбору суддів повинна гарантувати від призначення суддею з неправомірних мотивів. Слід послідовно реалізовувати заходи, спрямовані на те, щоби система підготовки суддівських кадрів відповідала світовим і європейським стандартам.

2 червня 2016 року Верховна Рада України прийняла нову редакцію закону про судоустрій і статус суддів, який до парламенту вніс президент П. Порошенко. Прийнятий документ, який був

розроблений в розвиток конституційних норм, передбачає впровадження належних механізмів кадрового оновлення суддівського корпусу. Він має сприяти вирішенню проблемних питань кадрового забезпечення судів і створити передумови для забезпечення належного рівня матеріального забезпечення працівників цієї судової гілки.

Найбільше занепокоєння сьогодні викликає неналежне фінансування адміністративних судів. Незважаючи на те, що роль і функції адміністративних судів та навантаження на них значно змінилися, методика визначення щорічних видатків на їх утримання не зазнала істотних змін. Тому слід, по-перше, поліпшити фінансування цієї гілки судової влади шляхом затвердження обґрунтованих нормативів щорічних видатків, по-друге, удосконалити її навчально-методичне забезпечення. Проблеми фінансового забезпечення адміністративного судочинства вимагають також необхідність пошуку оптимальних шляхів їх вирішення з урахуванням зарубіжного досвіду.

Зараз, коли Україна знаходиться на новому етапі судової реформи, важливо зберегти адміністративні суди як окрему ланку, насамперед, на місцевому рівні, які довели свою ефективність на протязі тривалої діяльності, шляхом оптимізації процедури вирішення адміністративних спорів у відповідності до характеру відносин в суспільстві. І хоча адмінсуди незручні для багатьох чиновників і навіть цілих державних інституцій, але слід, щоб вони і далі були такими, бо їх мета та призначення полягає у захисті громадян від порушень з боку органів влади або окремих її представників, відновленні порушених прав громадян та необхідності подолання помилок та недоліків у діяльності держустанов з метою недопущення їх у майбутньому.

На нашу думку, подальший розвиток адміністративних судів в Україні потребує удосконалення існуючих механізмів адміністративно-

правового регулювання, оптимізації структури та організації їх діяльності. Дуже важливо в процесі подальшого розвитку адміністративних судів забезпечити єдність їх судової практики, дотримання ними визначених законом порядку розгляду адміністративних справ, визначити остаточно розмежування юрисдикції адміністративних судів із судами цивільної і господарської юрисдикції, досягти належного організаційного, матеріально-технічного, наукового та інформаційного забезпечення.

Реалізація вищезазначених завдань вимагає здійснення низки організаційно-правових заходів і вдосконалення нормативно-правової регламентації діяльності цих судів. У ході процесу реформування адміністративного судівництва слід передбачати необхідність удосконалення процесуальної форми їх функціонування шляхом прийняття змін до Адміністративного кодексу України, які повинні відповідати принципам судочинства ЄС.

Продовження реформування діяльності адміністративних судів на базі нової редакції закону про судоустрій і статус суддів від 2 червня 2016 року можливе, як ми відзначали, лише за умови внесення певних змін до законодавчих актів, які дадуть змогу оновити в повному обсязі адміністративне процесуальне законодавство, започаткувати здійснення правосуддя нової системи адміністративних судів. Також, на нашу думку, важливо ретельно відстежувати практику застосування нового законодавства, щоб своєчасно виявляти недоречності і прогалини у ньому та вносити відповідні корективи.

Ці заходи, відповідно, сприятимуть переходу до якісного реформування правоохоронних органів України, органів прокуратури, досудового слідства та адвокатури і тим самим зможуть забезпечити необхідний правопорядок в Україні, характерний для правової держави.

Література:

1. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України // Автори-упорядники І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда. – К.: Факт, 2003. – 146 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 20 – Ст. 141.
3. Педько Ю.С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: монографія/ Ю.С. Педько. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 203 с.
4. Стефанюк В.С. Запровадження адміністративних судів у контексті судово-правової реформи в Україні / В.С. Стефанюк // Адміністративне судочинство в Україні: Книга перша. – Харків: Консул, 2002. – С. 6 – 11.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. – К.: Вид. Дім "Ін-Юре", 2007. – 472 с.
6. Указ Президента України "Про кількісний склад суддів адміністративних судів": від 16.05.2007 р., № 417/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 36. – Ст. 1421.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 №2453-VI // Вісник Верховної Ради. – 2010. – №41-42, №43, №44-45, ст. 529.
8. Статистичні дані щодо стану здійснення судочинства в Україні в 2008 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: court.gov.ua/home/getfile.php?id=17920.
9. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dogend.ru/docs/index-441005.html.

10. Аналітичний огляд стану здійснення адміністративного судочинства у 2014 році. – К.: Управління вивчення судової практики та судової статистики.– 2015. – 45 с.

11. Аналітичний огляд стану здійснення адміністративного судочинства у 2015 році. – К.: Управління вивчення судової практики та судової статистики.– 2016. – 52 с.

12. Свида О.Г. До питання про кадрове забезпечення адміністративних судів / О.Г. Свида // Актуальні проблеми політики. – 2005. – Вип. 25. – С. 256 –259.

References:

1. I.B. Koliushko, R.O. Kuibida *Administratyvna yustytisia: yevropeyskyi dosvid i propozytsii dlia Ukrainy (Administrative justice: European experience and offers for Ukraine)* Kyiv, Fakt Publ., 2003. 146 p.

2. *Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28.06.1996 [Constitution of Ukraine: adopted at the 5th Session of Verkhovna Rada of Ukraine 28.06.1996]* Vidomosti Verkhovnoyi Rady – 1996, Vol. 20. Pp. 141.

3. Pedko Yu.S. *Stanovlennia administratyvnoi yustytisii v Ukraini: monohrafiia (Development of administrative justice in Ukraine)* Kyiv, 2003. 203 p.

4. Stefaniuk V.S. *Zaprovadzhennia administratyvnykh sudiv u konteksti sudovo-pravovoi reformy v Ukraini (Enforcement of administrative courts in the context of legal reforms in Ukraine)* Kharkiv, Consul Publ., 2002. P. 6-11.

5. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 (Code of administrative justice of Ukraine from 06.07.2005)* Keiv, In-Jure Publ. 2007., 472 p.

6. *Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro kilkisnyi sklad suddiv administratyvnykh sudiv" :vid 16.05.2007 r., № 417/2007 (Decree of the President 'On the*

quantity of judges in administrative courts' from 16.05.2007, № 417/2007) Official Bulletin of Ukraine, 2007, Vol. 36, P. 1421.

7. *Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 07.07.2010 #2453-VI (Law on the judicial system and the status of judges of Ukraine form 07.07.2010 №2453-VI) Official Bulletin of Ukraine, 2010, Vol. 41-45, P. 529*

8. *Statystychni dani shchodo stanu zdiisnennia sudochnstva v Ukraini v 2008 rotsi [Judicial statistics in Ukraine in 2008] Available at: court.gov.ua/home/getfile.php?id=17920. (accessed: 12.06.2016)*

9. *Ohliad danykh pro stan zdiisnennia pravosuddia u 2011 rotsi [Review on judicial statistics in 2011] Available at: dogend.ru/docs/index-441005.html (accessed: 12.06.2016)*

10. *Analychnyi ohliad stanu zdiisnennia administratyvnoho sudochnstva u 2014 rotsi (Analytical review on the state of administrative justice in 2014) Keiv, Upravlinnia vyvchennia sudovoi praktyky ta sudovoi statystyky Publ., 2015, 45 p.*

11. *Analychnyi ohliad stanu zdiisnennia administratyvnoho sudochnstva u 2015 rotsi (Analytical review on the state of administrative justice in 2015) Keiv, Upravlinnia vyvchennia sudovoi praktyky ta sudovoi statystyky Publ., 2016, 52 p.*

12. *Svyda O.H. Do pytannia pro kadrove zabezpechennia administratyvnykh sudiv (On the question of staffing in administrative courts) Aktualni problemy polityky, 2005, Vol. 25, P. 256-259.*

УДК 130.2: 78.04

ДО ПРОБЛЕМИ ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНОВАНOSTІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ

кандидат філософських наук, доцент, Гнатів З. Я.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
Україна, Дрогобич

Будь-які глобальні проблеми, з якими стикається суспільство, соціум, цивілізації в цілому, неминуче позначаються і на стані сфери освіти. Дане дослідження торкається етнопсихологічної детермінованості української музичної культури та освіти. Обґрунтовано вагомість національної ідеї, національних основ виховання, актуальність фундаментальної опори на традиційні цінності, що укорінені в підсвідомості українців на архетипному рівні та є відображенням національного менталітету.

Ключові слова: музична освіта, культура, менталітет, цінності, національні основи виховання, національні ідея, релігійність, світогляд, етнонаціональна ідентичність.

Гнатив З. Я. К проблеме этнопсихологической детерминированности украинской музыкальной культуры и образования / Дрогобычский государственный педагогический университет имени И. Франко, Украина, Дрогобыч

Любые глобальные проблемы, с которыми сталкивается общество, социум, цивилизации в целом, неизбежно сказываются и на состоянии образования. Данное исследование касается этнопсихологической детерминированности украинской музыкальной культуры и образования. Обоснованно значимость национальной идеи, национальных основ воспитания, актуальность

фундаментальной опоры на традиционные ценности, укоренившиеся в подсознании украинцев на архетипном уровне и является отражением национального менталитета.

Ключевые слова: образование, культура, менталитет, ценности, национальные основы воспитания, национальные идея, религиозность, мировоззрение, этнонациональное идентичность.

Hnativ Z. The problem ethno-psychological determinism ukrainian music culture and education / Drohobych State Pedagogical University by I. Franko, Ukraine, Drohobych

The any global challenges facing society, civilization as a whole will inevitably have an impact on the state of education. This study concerns ethno-psychological determinism Ukrainian music culture and education. Grounded weight of the national idea and national foundations of education, the relevance of fundamental reliance on traditional values rooted in the subconscious archetypal level in Ukrainian and is a reflection of the national mentality.

Keywords: music education, culture, mentality, values and fundamentals of national education, national idea, ideology, ethnic identity.

Вступ. На тлі глобальних процесів, у які втягнута і Україна, надзвичайно ваговими є історичні надбання у різних сферах буття українців: гуманітарній, соціальній, економічній, у внутрішній політиці, у сфері міжнародних відносин. Історичний досвід засвідчує, що лише для тих країн, в яких позитивно вирішується національне питання, автоматично вирішується і низка інших проблем.

Збереження культурної спадщини, культурних традицій і досвіду минулих поколінь – єдино реальний шлях відродження нації, знаходження нею справжніх орієнтирів розвитку, його повернення у природне русло [1, с. 189].

Тому дослідження впливу та шляхів використання в музичній освіті традиційних національних основ виховання є цілком актуальним на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Прослідковуючи історіографію проблеми етнопсихологічної детермінованості української культури та освіти, є всі підстави констатувати наявність багатої історичної, філософської, мистецтвознавчої та культурологічної спадщини у цій сфері. Серед дослідників цієї тематики чільне місце посідають: П. Юркевич, Г. Сковорода О. Кульчицький, О. Онацький, Я. Ярема, В. Янів, І. Рибчин. У сучасних дослідників цікаві розробки з проблеми етнопсихології українців знаходимо у В. Бодак, А. Колодного та Л. Филипович, Т. Длінної та ін. У мистецтвознавстві дану проблему висвітлюють праці Л. Кияновської, А. Комісаренка, Ю. Медведика, О. Бенч-Шокало, І. Бермес, А. Мірошніченка, та ін.

Мета дослідження – зацентрувати увагу на питаннях етнопсихологічної детермінованості українського культурно-освітнього простору для філософського осмислення та пошуків оптимальних шляхів розвитку музичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Як показують дані соціологічних досліджень, переважна більшість жителів України вважають, що за роки незалежності так і не була вироблена національна ідея, здатна об'єднати країну. Якщо немає національної ідеї, значить нема національної еліти. Це аксіома. Відмова від національної ідеї фактично записана в Конституції України. Чого варте сьогочасне тлумачення статті 15 Конституції України (1996 р.) і статті 17 проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» (2009 р.), в яких окрім всього іншого незмінно присутнє: «Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». «Нічого дивного в цьому не вбачаю, – зазначає професор Іван Розпутенко, – оскільки, за рідким

винятком, жодна українська політична сила на сьогодні не поставила твердо і відкрито питання про формування української національної ідеї. Ані правлячі, ані опозиційні партії (що складають кадрове ядро влади в Україні) не провадять конкурсів, пошуків та розробок національної ідеї. Саме питання національної ідеї показує те, що наявні політичні партії в Україні по суті не створені, а ті, що імітують політичну діяльність, скоріше можна назвати клубами багатіїв за політичними інтересами чи функціонують в інтересах бізнес-груп. Держава, як і будь-який організм, вимагає відпочинку, але в нашій ситуації ця держава ще й не працювала, якщо не брати до уваги старі партійні та ідеологічні кадри, що залишила радянська імперія Україні у спадок. А тому Українська держава повинна була б розпочати із себе, визначивши свою місію». [2]

Сучасна Європа, а саме Європейський союз відмовляється від традиційних християнських цінностей. Про них не згадують, на жаль, в проекті Конституції Європейського Союзу. І очевидно ця політика мультикультуралізму терпить крах. Зокрема зараз це визнають і про це говорять Ангела Меркель, Ніколя Саркозі, Девід Кемерон та інші політичні лідери західних країн.

Вважається, що українська національна ідея набуде ознак повноцінності, коли вона опанує такі критерії як Доброта, Етичність, Віра, Надія, Любов, Державність, Історичні традиції та культура, Добробут, Пріоритети особистості та прав людини, Родину, Екологію, Інноваційність, Соціальну справедливість, Природність, Мотивованість, Сакральність тощо.

Проблема сучасного періоду для України полягає у збереженні власної етнонаціональної ідентичності, що закладено у специфіці народної та професійної культури, природа якої полягає у пізнанні людиною та спільнотою себе і світу навколо себе. Актуальною для

сьогодення є проблема звернення до духовності української культури, де можна віднайти духовні засади для подальшого розвитку суспільства у сучасну перехідну (від традиційної до постіндустріальної) епоху. Відродження національної духовності – це реалізація національної ідеї, яка є квінтесенцією ментальності певної людської спільноти, багатобічним духовним комплексом, що за своїм змістом спрямований в майбутнє на вдосконалення вже існуючого.

Різнобічним та глибоким є в плив релігії на менталітет нації, її культуру, науку, мистецтво. У визначеннях українських філософів, етнографів, культурологів, педагогів минулого і сьогодення український народ як суб'єкт національної культури має характеристики глибокої релігійності, яка зумовлена передовсім його національним характером, ментальністю. Ментальність, як зазначають А. Карнаух та А. Денисюк, – є сукупністю образів, уявлень і установок, інтегрованих в цілісну систему світобачення, що цементує єдність культурної традиції етносу, яка визначає своєрідні «правила взаємодії», які зумовлюють активність і найбільш доцільний в певних соціально-політичних умовах тип політичної поведінки [3, с. 9].

Етнонаціональна специфіка релігійності українців визначається М. Костомаровим у праці «Дві руські народності» так: «В українців міцне почуття Божої всеприсутності, душевна скрута, внутрішня розмова з Богом, тайне думання про божу волю над собою [4, с. 59]». І. Мірчук відзначає перевагу в українців «почуття й панівну роль любові, що творять перехід до основного елементу українського світогляду – глибокої релігійності [5, с. 18]». Інакше підходив до проблеми української релігійності М. Шлемкевич. На його думку, дух сучасного українця формували дві сили – світогляд і мистецтво. Дослідник писав: «для свідомості народу завсіди велике значення має жива релігійність, і заспокоєння, що вона дає». Специфіку релігійних пошуків українця М.

Шлемкевич характеризував категорією «релігійна туга», що спонукає до зближення з Богом: «В тій неокресленій тузі людини, що прагне вийти поза себе, поза своє тогочасне існування, корені релігійності. Кінець цієї мандрівки і спокій вона (людина) називає Богом [6, с. 99-110]».

Незважаючи на те, що людина живе в матеріальному світі, і мабуть має найбільше потреб в матеріальних речах, все ж таки духовні потреби та ідеали завжди залишаються вищими цінностями особистості. Релігійні морально-духовні настанови тисячоліттями скеровували напрям розвитку людства. Попри те, що в 35 статті Конституції України зазначено, що церква і громадські організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви, в деяких питаннях школа повинна співпрацювати з церквою, бо загальний гуманізм релігійного вчення – це складова нашої культури, а без знання Біблії багато творів як музичного, так і образотворчого мистецтва та літератури будуть незрозумілими.

Щодо основних проблем сучасної музичної освіти, то однією з таких є проблема, пов'язана з її модернізацією, акцентуванням уваги на вкрай важливих її аспектах, які на сьогоднішній день дуже гостро і болюче звучать в нашому суспільстві, а саме “націєтворчих перспективах”, шляху модернізації загальної музичної освіти саме як “національної”, іманентних (внутрішньо притаманних) чинниках.

Шлях оновлення загальної музичної освіти в Україні періоду 90-х років XX ст.. – початку XXI ст.. слід мислити як у світлі національного культурного відродження, так і орієнтування українського суспільства на європейськість – освітні стандарти європейського виміру освіти, – зазначає М. Ярko, – та заразом обидві соціокультурні передумови спричинили шлях модернізації загальної музичної освіти саме як “національної” – з увиразненням етнічного компонента ідентичності

особи та її “відкритості” щодо “іншого”, оскільки національна форма ідентичності є принципово відкритою, розімкненою, здатною до резонування в історичній множині подібних (національних) систем (за К. Гюбнером). [7, 14] Слід зауважити, що в українському проекті модернізаційного процесу присутній момент очікування, споглядальності, пошук «золотої середини». Про це свідчать праці М. Михальченка «Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи», В. Скотного «Раціональне та ірраціональне в освіті та науці», Н. Скотної «Особа в розколотій цивілізації».

Висновки. Отже, українська нація, українська культура та освіта і наше майбутнє загалом повинно бути пов'язано не тільки з європейським вибором, а й з тим, щоб віднайти в собі глибинні риси ментальності української культури, які завжди були присутні в нашому бутті, але й в силу різних історичних обставин, на жаль, втрачалися.

Література:

1. *Феномен нації: основи життєдіяльності*; [за ред. Б. В. Попова.] – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – 264 с.
2. *Розпутенко І. Національна ідея: генератор розвитку чи ідеологічний тромб* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nru.org.ua/blogs/bloh-ivana-rozputenka?start=10>
3. *Карнаух А. А., Денисюк А. В. Менталітет як детермінанта прийняття політичних рішень громадянами // Парадигма пізнання: Гуманітарні питання. – №3 (3). – 2014. – С. 5-14.*
4. *Костомаров Н. И. Две русские народности / Н. И. Костомаров [обраб. текста и ред. А. П. Ковалевой, авт. пред. В. А. Дорошенко]. – Киев-Харьков: Майдан, 1991. – 72 с.*
5. *Мірчук І. Світогляд українського народу: спроба характеристики / І. Мірчук. – Прага, 1942. – 21 с.*

6. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – К. : Фенікс, 1992. – 158 с.
7. Ярکو М. І. Сучасна загальна музична освіта: теоретичні основи / М. Ярکو – Дрогобич, 2012. – 188 с.

References:

1. Fenomen naciji: osnovy zhyttjedijalnosti; [za red. B. V. Popova.] – K.: Tovarystvo «Znannja», KOO, 1998. – 264 s.
2. Rozputenko I. Nacionaljna ideja: ghenerator rozvytku chy ideologhichnyj tromb [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nru.org.ua/blogs/bloh-ivana-rozputenka?start=10>
3. Karnaukh A. A., Denysjuk A. V. Mentalitet jak determinanta pryjnjattja politychnykh rishenj ghromadjanamy // Paradyghma piznannja: Ghumanitarni pytannja. – № 3 (3). – 2014. – S. 5-14.
4. Kostomarov N. Y. Dve russkye narodnosty / N. Y. Kostomarov [obrab. teksta y red. A. P. Kovalevoj, avt. pred. V. A. Doroshenko]. – Kyev-Kharjkov: Majdan, 1991. – 72 s.
5. Mirchuk I. Svitoghljad ukrajinsjkogho narodu: sproba kharakterystyky / I. Mirchuk. – Pragma, 1942. – 21 s.
6. Shlemkevych M. Zaghublena ukrajinsjka ljudyna / M. Shlemkevych. – K.: Feniks, 1992. – 158 s.
7. Jarko M.I. Suchasna zaghaljna muzychna osvita: teoretychni osnovy. – Droghobych, 2012. – 188 s.

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК [392/393(=161.2)]:130.2

СТРУКТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ РОДИННИХ ОБРЯДІВ

кандидат філологічних наук, доцент, Кухаренко О. О.

Харківська державна академія культури, Україна, м. Харків

З точки зору структурного методу розглядаються національні обряди родинного циклу — весільний, поховальний, родильний, у порівнянні з давніми мисливськими ритуалами — тотемним святом і обрядом ініціації. Визначивши об'єкти кожного з обрядів, особу каталізатора, «своїх» і «чужих» учасників, місце кордону зі світом небіжчиків, дослідник доводить, що всі ритуали мають єдине коріння й національна обрядовість являє собою трансформацію на землеробському ґрунті давніх обрядових дій, пов'язаних із мисливським світоглядом. Дана форма дослідження дала достатньо плідний результат і може бути розширена виявленням інших складових елементів у зазначених ритуалах.

Ключові слова: українська обрядовість, родинні ритуали, тотемне свято, ініціація.

Кухаренко А. А. Структурные исследования украинских семейных обрядов / Харьковская государственная академия культуры, Украина, Харьков

С точки зрения структурного метода рассматриваются национальные обряды семейного цикла – свадебный, погребальный, родильный, в сравнении с древними охотничьими ритуалами – тотемным праздником и обрядом инициации. Определив объекты каждого из обрядов, лицо каталлизатора, «своих» и «чужих»

участников, место границы с миром умерших, исследователь доказывает, что все ритуалы имеют единые корни и национальная обрядность представляет собой трансформацию на земледельческой почве древних обрядовых действий, связанных с охотничьим мировоззрением. Данная форма исследования дала достаточно плодотворный результат и может быть расширена выявлением других составляющих элементов в указанных ритуалах.

Ключевые слова: украинская обрядность, семейные ритуалы, тотемный праздник, инициация.

Kukhareno O. O. Structural studies of Ukrainian family rituals / Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine, Kharkiv

With the help of the structural method examines national ceremonies of the family cycle – wedding, funeral, maternity, compared with the ancient hunting rituals – totem holidays and rites of initiation. By defining the objects of each of the ceremonies, the face of the catalyst, "us" and "foreign" members place borders with the world of the dead, the researcher argues that all the rituals have common roots and national ritual is a transformation in the agricultural soil of ancient ritual activities related to hunting outlook . This form of research has given quite a fruitful result and can be extended to identify other constituent elements in these rituals.

Key words: Ukrainian rituals, family rituals, totem feast, initiation.

Постановка проблеми. Українська національна обрядовість досліджувалася різноманітними науками з різних точок зору. Використання, здавалося б, незвичних, нетрадиційних методів студіювання часом здатне на досить продуктивні результати.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Народним обрядам, зокрема обрядам родинного циклу присвятили праці В. Балушок, О. Боряк, І. Ігнатенко, Г. Кабакова, О. Кісь, С. Лащенко, М. Маєрчик,

Н. Пушкарьова. У переважній більшості це праці етнологічного спрямування.

Мета дослідження: розглянути з культурологічних позицій українські національні обряди родинного циклу, використовуючи структурний метод дослідження.

Виклад основного матеріалу. До родинних обрядів наукова думка традиційно відносить весільний, похоронний і родильний. Насправді в усіх трьох випадках ми стикаємося не з окремими обрядами, а з обрядовими циклами, часто розтягнутими в часі на більш чи менш тривалий термін. Структурний (структурно-функціональний, структурно-семіотичний) метод дослідження [6, с. 130] цих обрядів у порівнянні з давніми ритуалами тотемного свята та ініціації відкриває можливість пошуків загальних рис і побудови універсальної структури народної обрядовості.

Слід зазначити, що первісний світогляд поділяв весь простір на два світи – цей (реальний, місце мешкання живих) і той (потойбічний, світ небіжчиків). Мертві могли як шкодити, так і допомагати живим і значну роль у цьому виконували вірно здійснені обряди, функція яких полягала в межевому розподілі між світами та узгодженні правил комунікації з потойбіччям. Обрядові дії родинного циклу являли собою важливу місію встановлення відповідності соціального статусу індивіда з його реальним становищем. Весільний обряд переводив дівку й парубка до розряду чоловіка й жінки; без проведення обряду таку функцію забезпечити було неможливо. Більш того, без проведення родильного обряду немовля не могло стати людиною, а без поховального – небіжчик не вважався померлим. Фізична смерть не рівносильна соціальній, тому для того, щоб людину вважали мертвою й у соціальному плані, необхідно здійснити спеціальне перетворення, що було метою й сенсом похоронного ритуалу [1, с. 101]. Як індивід у кінці

життєвого шляху помирав і відходив до іншого світу, те ж саме відбувалося з тимчасовими іпостасями: під час ініціації юнак відправлявся до потойбіччя, а натомість приходив чоловік, помирала наречена й відроджувалася заміжною жінкою. Це той відправний світоглядний момент, без якого неможливо провести дослідження структури ритуальних дій [1, с. 186].

За основу студіювання взято тотемне свято давніх мисливців, обряд ініціації, характерний для примітивних суспільств, і вказані українські національні обряди класичного періоду. Виглядати вказана структура буде наступним чином: тотемне свято – обряд ініціації – весілля – похорон – родильний обряд. Встановимо об'єкт кожного з обрядів у вказаному порядку: тотем – посвячуваний – молоді – небіжчик – немовля. У першому випадку під тотемом слід розуміти саме ту тварину, котру приносять в жертву. Їй присвячується обряд тотемного свята, їй віддаються почесні, а її залишки – голова, кістяк, лапи – належать поховання для того, щоб тотем наступного року повернувся до племені й сприяв вдалому полюванню. Посвячуваний – це індивід, над яким здійснюється ініціаційний обряд з метою перевести його на інший щабель розвитку в суспільній ієрархії. Наступні три об'єкти належать національним родинним обрядам: наречені – весіллю, небіжчик – похорону, немовля – родильному обряду. Якщо більш детально розглядати весілля, то можна констатувати, що основною дійовою його особою наречена може вважатися більше, ніж молодий. Хоча з точки зору переходу на наступний ступінь розвитку приєднання до іншої соціальної групи шляхом певних випробовувань цілком відповідає як текст молодої, так і нареченого. Стосовно небіжчика в похоронному обряді й немовляти в родильному як об'єктів, ситуація є значно зрозумілішою й не потребує додаткових пояснень, окрім тих, що були надані на початку: небіжчик

відбуває з цього світу на той, а немовля – навпаки, з того на цей. Слід також зауважити, що обряд мав суттєву мету забезпечити такий перехід. Без проведення обряду покійний не міг вважатися померлим і благополучно перебратися до місця подальшого свого перебування. Немовля не могло вважатися народженим і взагалі людиною до проведення необхідних обрядових дій.

Тут очевидно виступають на перший план поділ учасників церемоній на «своїх» і «чужих». При цьому такий поділ стосується не лише двох названих обрядів, а всіх, котрі ми розглядаємо. «Свої» – це ті, хто має безпосереднє відношення до цього, нашого, реального світу. А «чужі» – люди із зовні, котрі асоціюються з іншим світом, або зображають прийдешніх звідти. Доказом того, що така віра була основоположною для народного світогляду, може бути казковий сюжет СУС 1540 (з того світу виходець). Показчик містить понад 20 казок, що в різних інтерпретаціях експлуатують цей сюжет [5, с. 318–319]. Чоловік, котрий видає себе за вихідця з того світу, хитрістю отримує від нерозумного подружжя гроші, худобу й одяг для їхніх померлих членів сім'ї. З цього можна зробити висновок, що зв'язок між світами існував і деякі представники могли потрапляти з того світу на цей і навпаки. За твердженням В. Проппа, подорож героя чарівної казки в тридесяте царство є дорогою саме в інший світ [3, с. 34].

Отже, основний конфлікт, що організує дію в обрядах, це протистояння двох світів, вірніше – представників цього й того світу. У тотемному святі «своїми» є весь рід тотема, частіше материнський рід, на який накладалася заборона не споживати в їжу найважливіші частини тіла тотема. Натомість на невісток, взятих із інших родів, родів іншого тотема, така заборона не розповсюджувалася. Вони вважалися «чужими», а отже були значно більш наближеними до потойбіччя. Особою, що встановлювала зв'язок з тим світом у рамках тотемного

свята слід вважати шамана. Це своєрідний каталізатор для взаємодії двох світів, який виконував важливу комунікативну функцію між ними. Шаман в обряді встановлював контакт між «своїми» й «чужими», що асоціювалися з представниками цього й того світу.

Що стосується ініціації, то дії в рамках цього обряду були не лише різноманітними, а й відмінними поміж собою. Однак за законом розвитку дії конфлікт, як рухома сила, також виникав подібним чином, а отже в обряді мали брати участь представники обох світів, а місію каталізатора виконував жрець чи жерці.

Національний весільний обряд дає нам дещо ускладнену структуру. Тут стикається два роди – жениха й нареченої. Оскільки наречена традиційно приходила й ставала часткою іншого роду, вона була не лише головною особою обрядової дії, а й представницею «чужих», до яких відносилася вся партія нареченої – члени сім'ї, родичі, друзки, світилки. Натомість партія молодого являла співтовариство «своїх». І лише весільний староста зберігав нейтралітет, бо явно не належав до жодної з партій. Він виконував функцію подібну до шамана в тотемному святі чи жерця в обряді ініціації, а саме ту, котру ми назвали каналізацією між світами й їхніми представниками в рамках обряду.

Така структура становить складність для розгляду похоронного ритуалу. Небіжчик під час його проведення має переміститись із розряду «своїх» до «чужих», бо такою є головна мета похоронних обрядових дій. Поки покійник знаходиться серед «своїх», які ототожнюються з членами сім'ї, родичами, друзями, сусідами, його готують до «переміщення» обмивальниці, плакальниці, трунарі, копачі, що є представниками «чужих» і супроводжують померлого з дому на кладовище. Таке переміщення співвідноситься зі шляхом з цього на той світ. До розряду «чужих» слід також віднести жебраків, яким родичі

небіжчика подають милостиню, котра асоціюється з відкупною жертвою.

Виникає питання, хто має здійснювати каталізацію між цим світом і потойбіччям у поховальному обряді? Безумовно, що такою особою є дублер чи двійник небіжчика – саме ці терміни використовується дослідниками обрядовості. Функції дублера були детально описані такими дослідниками, як О. Фрейденберг, С. Аверинцев, С. Лащенко.

І нарешті родильний обряд, який є повною протилежністю поховального, оскільки немовля приходить із потойбіччя в реальний світ. Народжене дитя у вихідній точці обряду є «чужим». Місія обрядових дій – перетворити його, приєднати до співтовариства «своїх». Але під час народження та хрещення до розряду «чужих» приєднуються породілля та названі (хрещені) батьки. Доведенням цього твердження є той факт, що породіллі після народження слід було очищатися й заборонялося протягом сорока діб відвідувати церкву. За цей час мало відбутися очищення від взаємодії з тим світом.

Що стосується хрещених батьків, то їхня задача – не лише піти до церкви й узяти участь у таїнстві хрещення, вона значно складніша: вступити у взаємодію з потойбіччям, щоб остаточно надати немовля цьому світу. Тому немає нічого дивного в тому, що охрещеного вносили не через двері, а подавали в вікно (символ входу, кордону між світами). Тут каталізатором виступала повитуха, а співтовариство «своїх» являли батько немовляти й усі, хто був запрошений на хрестини.

Задача хрещених одночасно пов'язана з таким елементом як випробовування, оскільки від їхнього вміння й вірно проведених дій залежало, стане немовля повноцінною людиною чи навпаки – повернеться назад до потойбіччя. Інакше кажучи, від правильно вибраних хрещених батьків і достеменно проведеного обряду залежало подальше життя немовляти. Як приклад, знову звернемося

до казкової творчості народу, а саме до сюжету СУС 332 (Смерть кума) [5, с. 123–124], один з варіантів якого розповідає про чоловіка, в котрого весь час помирали діти. Тому для хрещення немовляти він вирішив взяти за кумів будь-кого з перших стрічних і на роздоріжжі зустрівся зі смертю. Далі казка розвивається дещо за іншою сюжетною лінією, але для нас важливим є те, що дитина залишається жити.

Не викликає сумнівів наявність елементу випробовування в рамках ініціаційного обряду. Перевірка готовності під час ініціації відобразилося на мотиві важких завдань у чарівній казці. Місія посвяченого полягала в отриманні та запам'ятовуванні інформації, що стосувалася культу тотема. Але не лише це складало доволі жорстоку програму обряду. Для того, щоб юнак перетворився на мужчину, йому слід було витримати біль від нанесення татуювань і глибоких ран, випробовування вогнем і сном, здирання шкіри й, навіть, калічення. Символічно він мав потрапити на той світ і повернутися назад повноправним членом племені. В. Пропп, посилаючись на Д. Фрезера, вказує, що це вдавалося далеко не кожному, оскільки під час обряду юнаки не лише піддавалися обрізанню, а й знуцанню та катуванню, бо туземці в результаті посвячень ще й скорочували чисельність населення племені [3, с. 69]. Яскраво виражений елемент випробовування у весільному циклі: під час проведення комори наречена мала довести свою цнотливість, а молодий – спроможність здійснити акт дефлорації, що символізував запліднення й сприяв отриманню врожаю.

Не так очевидно виглядає випробовування в тотемному святі й особливо похоронному обряді. Що стосується першого, то найбільш імовірними виглядають місія мисливця, котрий мав одним пострілом стріли позбавити життя тотемну тварину, а також заборона мати статеві стосунки навіть між подружжями до того часу, поки тотем ще не

принесений в жертву. Випробовування в програмі похоронного обряду є ще менш очевиднішим, але воно присутнє як прагнення довести приналежність до живих при небіжчикові й, на відміну від нього, надалі перебувати в цьому світі. Відмінними рисами з точки зору примітивного мислення вважалися рух, сміх (у тому числі ритуальний) і статеві стосунки. Саме названі дії були недоступні небіжчикам і, як тест на доказ свого статусу, живі мали довести свою приналежність до реального світу рухами, ритуальним сміхом і здатністю здійснювати коїтус.

Важливим елементом для вказаних обрядів є ритуальна їжа, котра надає можливість потрапити до потойбіччя чи убезпечити себе від його впливу й залишитися на цьому світі. Під час тотемного свята учасники споживали м'ясо тотемної тварини, принесеної ними в жертву. Печена курка у весільному обряді комори після здійснення дефлорації є не чим іншим, як прообразом м'яса тотема, трансформацією давнього обряду в ритуальні дії землеробів. Але це стосувалося лише молодих, гостей пригощали караваєм, шишками й верчами, дивнями й лежнями — різновидами обрядового хліба.

Програма обряду ініціації передбачала вживання наркотичних чи психотропних речовин для того, щоб посвячуваному було легше перенести біль і витримати випробування. Ритуальною стравою похоронного обряду є поминальна кутя (коливо, канун, сита) та пиріжки. Родильний обряд тісно пов'язаний із хлібом, пирогами й кашею.

На чому ще слід зупинитися детальніше, це питання кордону між світами, входу до потойбіччя. Стосовно родильного обряду, було згадано, що таку місію виконує вікно, а також піч, де в рамках обряду «доробляли» чи «допікали» немовля. Піч як кордом між світами використовується також у похоронному й весільному обрядах. Окрім

печі, для поховання входом до іншого світу є кладовище, а для весільного ритуалу – комора, де мав відбутися перший інтимний зв'язок шлюбної пари. Ось чому саме в цих місцях влаштовувалися дії, передбачені вказаними обрядами. Символічним входом до потойбіччя вважалася також вагіна – жіночий статевий орган, звідки з того світу на цей з'являлося немовля. З цим пов'язаний певний страх у відношенні до жінки як істоти, яка гендерно більш наближена до іншого світу, та до вагіни, вірніше до *vagina dentata* – зубатої вагіни, що загрожувала героєві кастрацією.

Місце проведення давнього тотемного свята визначити неможливо, тому звернемося до його сучасного еквіваленту – ведмежого свята у примітивних народів Крайньої Півночі й Далекого Сходу. Б. Пілсудський так описує облаштування майданчика, де має відбутися вбивство ведмедя: «Тугусі» (високий стовп з ялини чи ялиці – О. К.) очищається від гілок і кори. Перед установкою до кінців розвилки прив'язуються «інау», до яких кріпляться: до одного – сережки зі скручених стружок, до іншого – кульки зі стружок. Перше «інау» прив'язується до коротшого відрігу, який називають жіночим, а інше з кульками – до вищого, чоловічого» [2, с. 109]. Такий детальний опис необхідний, щоб переконатися, що перед нами ті ж самі ворота, двері чи вікно, які символізували вхід до іншого світу. Таку ж функцію виконували й печери Альп, Північного Причорномор'я та Кавказу, де далекі предки часів муст'єру (40 тис. років тому) влаштовували поховання черепів і лап убитих ведмедів [4, с. 101]. Цілком закономірно, що печера, як, до речі, й вагіна, також є символами проходу між світами чи входом до потойбіччя. Оскільки вагіна співвідносилася з ротом, а вживання їжі – зі статевим актом, зрозуміло, чому питання сексуальних відносин займають провідне місце в усіх

досліджуваних обрядах і навіть поховальний не є виключенням із правила.

Що стосуються ведмежих поховань у сучасних примітивних народів, то місцем для останків був ліс, і саме там мав відродитися й піти до предків вбитий тотем. Такі вірування є тотожними до переконань, що кордоном між цим світом і царством померлих є дрімучий, непрохідний і, головне, таємничий ліс, котрі активно відображені в казковому жанрі усної народної творчості. На це вказував В. Пропп у праці «Історичні корені чарівної казки», в якій проводив паралель між подорожами героїв до потойбіччя з обрядом ініціації, створеним родинним ладом, що відображає мисливські інтереси й уявлення [3, с. 47].

В той час ініціаційні обряди, присвячені переходу членів племені переважно чоловічої статі до розряду повноправних його представників, проводилися саме в лісі, на кордоні з тим світом. Там знаходився курінь у вигляді чудовиська, вхід до якого являв пащу, що «поглинала» ініційованого, коли той входив всередину. Вважалося, що з посвячуваного виймалася душа й передавалася тотемній тварині — тому ж чудовиську. Цей факт позначився на ще одному казковому мотиві, де зооморфний супротивник ковтає героя, але той наносить удар зсередини й перемагає чудовиська. Система символів трактує це як народження, оскільки шлунок чудовиська, вагіна, курінь, печера є по суті одне й те саме – вхід до потойбіччя. Із визначених складових досліджуваних обрядів можна побудувати наступну структуру:

	Тотемне свято	Обряд ініціації	Весільний обряд	Похоронний обряд	Родильний обряд
Об'єкт	тотем	посвячуваний	молоді	небіжчик	немовля
Каталізатор	шаман	жрець	староста	дублер	повитуха
«Свої»	рід тотема	представники реального світу	партія молодого	члени сім'ї, рідня, друзі, сусіди	батько немовляти, запрошені гості

«Чужі»	невістки з інших родів	представники потойбіччя	партія молодії	обмивальниці, плакальниці, трунарі, копачі, жебраки	немовля, породілля, повитуха, хрещені батьки
Випробовування	«шляхетне» вбивство тотема, утримання від статевих стосунків	здатність витримати біль, завдану діями під час обряду	доведення цнотливості, здатність здійснення дефлорації	доведення приналежності до розряду живих і права лишитися на цьому світі	здатність хрещених батьків залишити немовля в цьому світі
Ритуальна їжа	м'ясо, тотема, алкоголь	алкогольні, наркотичні, психотропні речовини	печена курка, каравай, верчі, шишки	кутя (коливо, канун, сита), пиріжки	хліб, пироги, каша
Кордон із потойбіччям	ліс	ліс	піч, комора	піч, кладовище	піч, вікно

Висновки. Звичайно, що для детальнішого дослідження можна зупинитися ще й на інших елементах вказаних ритуалів, таких як порушення табу, розкаяння, символіка обряду й т. д. Для певних обрядів такі складові є безумовними, для інших їх слід віднаходити шляхом детального вивчення. Але, навіть, на даному етапі дослідження очевидним є зв'язок як між обрядами родинного циклу та давніми мисливськими ритуалами, так і поміж собою. Такий факт може свідчити, що вся обрядовість класичного періоду бере початок із ритуальних дій тотемного свята та обряду ініціації, які з часом трансформувалися в пізніші свої еквіваленти й стали відображати не мисливський, а землеробський світогляд виконавців.

Література:

1. Байбурин А. К. *Ритуал в традиционной культуре: структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов* / А. К. Байбурин. – СПб.: Наука, 1993. – 238 с.
2. Пилсудский Б. О. *На медвежьем празднике у айнов о. Сахалин* / Б. Пилсудский // *Живая старина*. – Вып. 1–2. – 1914. – С. 67–162.
3. Пропп В. Я. *Исторические корни волшебной сказки* / В. Я. Пропп. – М.: Лабиринт, 2000. – 336 с.

4. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. – 2-е изд. – М.: Наука, 1994. – 608 с.
5. Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка / сост. Л. Г. Бараг, И. П. Березовский, К. П. Кабашников, Н. В. Новиков. – Л.: Наука, 1979. – 440 с.
6. Чебанюк Т. А. Методы изучения культуры: учебное пособие / Т. А. Чебанюк. – СПб.: Наука, 2010. – 350 с.

References:

1. Baiburin A. K. *Ritual v traditsyonnoi kulture: strukturno-semanticheskii analiz vostochnoslavianskikh obriadov* / A. K. Baiburin. – SPb.: Nauka, 1993. – 238 s.
2. Pilsudskii B. O. *Na medvezhiem prazdnike u ainov o. Sakhalin* / B. Pilsudskii // *Zhivaia starina*. – Vyp. 1–2. – 1914. – S. 67–162.
3. Propp V. Ya. *Istoricheskie korni volshebnoi skazki* / V. Ya. Propp. – M.: Labirint, 2000. – 336 s.
4. Rybakov B. A. *Yazychestvo drevnykh slavian* / B. A. Rybakov. – 2-e yzd. – M.: Nauka, 1994. – 608 s.
5. *Sravnitelnyi ukazatel siuzhetov. Vostochnoslavianskaia skazka* / sost. L. G. Barag, I. P. Berezovskii, K. P. Kabashnikov, N. V. Novikov. – L.: Nauka, 1979. – 440 s.
6. Chebaniuk T. A. *Metody izucheniia kultury: uchebnoe posobie* / T. A. Chebaniuk. – SPb.: Nauka, 2010. – 350 s.

РОЗДІЛ IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

УДК 76.01+ 76.03/09(477)

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ГРАФІКИ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Мельник О.Я.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

У статті розглянуто український історичний досвід у галузі графічного мистецтва, зокрема, книжкової графіки. Виявлено основні риси та вектори розвитку українського графічного мистецтва та його загальні естетичні параметри у різні періоди починаючи з Середньовіччя та до початку XX ст. Встановлено, що даний історичний доробок українських майстрів став потужним стартом та джерелом натхнення для художників книги XX ст., а ошатність та художня вартість кращих зразків давньої української книжкової гравюри – багатим історичним підґрунтям для активного сплеску естетично-функціональних графічних пошуків митців у період Модерну.

Ключові слова: графічне мистецтво, книжкова графіка, ілюстрація, стиль, графічна мова, вплив.

Мельник О.Я. Исторические предпосылки формирования художественно-образной системы украинской книжной графики начала XX века / Национальный университет «Львовская политехника», Украина, Львов

В статье рассмотрено украинский исторический опыт в сфере графического искусства, в частности книжной графики. Выделено основные черты и векторы развития украинского графического искусства и его общие эстетические параметры в разные периоды, начиная от Средневековья и до начала XX века. Обнаружено, что данный исторический доработок украинских мастеров стал мощным стартом и источником вдохновения для художников книги XX века., а роскошь и художественная ценность лучших образцов старой украинской книжной гравюры – богатой исторической основой для активного всплеска эстетическо-функциональных графических поисков художников в период Модерна.

Ключевые слова: искусство графики, книжная графика, иллюстрация, стиль, графический язык, влияние.

Melnyk O.Ya. Historical background of artistic and imagery system's formation of Ukrainian book design in early twentieth century / Lviv Polytechnic National University, Ukraine, Lviv

In the article the Ukrainian historical experience in the graphic arts, especially book graphics are considered. The basic features and vectors of Ukrainian graphic art and its overall aesthetic parameters at different times since the Middle Ages to the early twentieth century are found. It was proved that this historical heritage became a powerful start and a source of inspiration for book artists of the early twentieth century. Elegance and artistic value of the best examples of ancient Ukrainian books and engravings is rich historical background for active surge of aesthetic and functional image search of artists during Modern.

Key words: graphic art, book graphics, illustration, style, graphic language, influence.

Вступ. Українська графіка, зокрема книжкова, маючи довгу та

багату історію, є своєрідним віддзеркаленням духовного, культурного та історичного життя українців; її естетичні та комунікативні якості виконують роль мистецького та інформативного містка в часовому і просторовому вимірі, а художня вартість кращих її взірців виводить українське графічне мистецтво в один ряд з найвищими досягненнями світової графіки. У процесі еволюції українська графіка йде шляхом розвитку від примітивних контурних наскальних рисунків Кам'яної могили чи орнаментики трипільської кераміки до мистецько-ошатних взірців книжкової гравюри та естампу XVI–XVIII ст., виступаючи художньо-вартісним, багатим історичним підґрунтям для активного сплеску естетично-функціональних графічних пошуків XX ст.

Метою дослідження є вияв ключових етапів розвитку українського графічного мистецтва та їх впливу на активний розвиток графіки у XX ст.

Завдання статті: дослідити історико-культурні аспекти та передумови розвитку української книжкової графіки початку XX ст.

Виклад основного матеріалу статті. Графіку прийнято поділяти на станкову, книжкову та газетно-журнальну, прикладну графіку та плакат, які можуть існувати у формах рисунку (унікальної графіки) та естампу (тиражної графіки). У наш час графічне мистецтво активно розвивається. Синтезуючись з іншими видами мистецтв та користуючись новітніми технічними досягненнями, воно набуває масштабу глобального, всеохоплюючого мистецтва. З'являється інтегральне поняття «графічний дизайн», що розширює традиційне розуміння графіки, уміщуючи як раніше вживані терміни «прикладної», книжково-журнальної, промислової графіки, так і напрями візуально-комунікативної графіки, мультимедійного дизайну, рекламної графіки тощо, та поєднує закони прикладного графічного формотворення і закони образотворчості. На сьогоднішній день мистецтво книги цілком вписується до системи графічного дизайну, відповідаючи його основним

тенденціям та керуючись його принципами. Зауважимо, що, розглядати книгу як цілість, шукаючи єдності в системі композиційно-просторових, змістових та функціональних відношень між усіма книжковими елементами (знаковими, орнаментальними, образотворчими), дослідники почали лише з кінця XIX ст., вперше оперуючи поняттям «мистецтво книги», а не «мистецтво в книзі» [1, с. 3]. На практиці ж, комплексний підхід до оформлення та конструювання книги не є новим і присутній в кращих взірцях світового книжкового мистецтва різних історичних епох. Це стосується й української книги, історія розвитку якої на певних етапах демонструє високомистецькі взірці. Українська рукописна книга від самого початку свого виникнення була синтетичним твором мистецтва – образотворчого та літературного, адже текстова частина її завжди супроводжувалась орнаментальними та сюжетними елементами. Співпраця художників та каліграфів при створенні «книжкового організму», єдиного в характері письма, мініатюр, декоративних оздоб та засобах структурної будови була узгодженою та творчою. Щоб зрозуміти характер перших графічних робіт у рукописних книгах, зазначимо, що мистецтво української рукописної книги розвивалось у тісному зв'язку з мистецтвом Візантії й за взірці українським майстрам мініатюри слугували візантійські та болгарські оригінали. Однак, маючи багатовікову естетичну систему художнього бачення, українські майстри брали від візантійської культури лише те, що відповідало їх уподобанням та естетичним потребам. Це, власне, й зумовило наявність певних рис та національних мотивів, притаманних графічним декоративним елементам та мініатюрам давньої української рукописної книги [2, с. 4]. Такий синтез помічаємо у найдавніших, збережених до нашого часу книгах XI – XII століть, переписаних та оздоблених українськими майстрами. Як приклад «мирного співіснування» зооморфних ініціалів, геометричних заставок у

візантійському стилі, мініатюр, близьких по стилістиці до творів київської перегородчатої емалі, складних орнаментальних рам, співзвучних орнаментиці Софійського собору – урочистий фоліант виняткової культури виконання – «Остромирове Євангеліє». У наступні століття рукописний декор продовжує динамічно розвиватись. Інтенсивна зміна у стилях та формах орнаментів, їх оновлення з набуттям нового художнього змісту є характерною рисою українських рукописних книг. Впливи на ранньому етапі візантійського і балканського, а в епоху середньовіччя – західноєвропейського готичного та ренесансного мистецтва; набуття барокових ознак та прикмет українського декоративно-ужиткового мистецтва у другій половині XVII–XVIII ст. надавали українським манускриптам своєрідності та краси. Взагалі, декоративні елементи у рукописній українській книзі завжди мали особливе значення. Дослідники А. В'юник, Я. Запаско, Г. Логвин, Ю. Асєєв та інші сходяться на думці, що саме у галузі декоративного оздоблення рукописна книга розвивалась найбільш активно. Черпаючи мистецький досвід з культурної скарбниці європейського середньовіччя, водночас шануючи місцеві традиції, майстри-ілюстратори, попри присутні ознаки індивідуального творчого підходу, спільно виробляли стиль, що на кожному етапі розвитку органічно вписувався у загальний контекст українського мистецтва.

Рукописна каліграфія хоч і залишила довершені за мистецькими ознаками форми уставного письма, згодом трансформованого в напівустав, декоративну в'язь та скоропис, проте такої динаміки розвитку, як графічне оформлення, шрифтове мистецтво не зазнало.

У добу Відродження – в час розквіту національних форм мистецтва, культури та освіти рукописна книга не припиняє свого розвитку, й надалі досягаючи високого мистецького рівня. Однак факт винайдення друкарства та активне впровадження естампних технік для відтворення

графічних зображень виводить українську книгу та графіку на новий щабель, значно піднявши їх роль та вагу в системі художньої культури України. Друкована книга, що існувала паралельно до рукописної, надалі була носієм актуальних мистецьких характеристик сучасності, увібравши в себе все найкраще з мистецького доробку національної рукописної книги та чутливо реагуючи й розповсюджуючи впливи західноєвропейського мистецтва. Високий художній рівень стародруків забезпечувався існуванням певної системи оформлення видань, що вимагала чіткого підбору формату книжкового блоку та способу набору, розміру шрифтів, композиції та змісту заставок, кінцівок, ініціалів, сюжетних гравюр, титулів та фронтисписів, проте основним підґрунтям естетичного вигляду стародруків було якісне мистецьке графічне наповнення. На противагу Росії, де друкарство з часу свого виникнення було державною справою, в Україні ним займались меценати, міські братства та монастирі, відтак, характерною ознакою українських стародруків є особлива різноманітність та наявність індивідуальних прикмет оформлення [3, с. 103]. Поступове проникнення ренесансних, а згодом барокових форм в українське мистецтво та поступова кристалізація нового, проте не радикально зміненого, а пристосованого до традиційних естетичних вподобань українців стилю, знаходить свій відгук в українській гравюрі. Робота граверів друкарні Києво-Печерської лаври, друкарень львівського Ставропігійського братства та видавця М. Сльозки виказує зміну творчого мислення майстрів, їх особливу увагу до подій та явищ реального життя, тенденцію до відмови від іконописних традицій площинної будови та пошук перспективних планів.

Загалом, доба бароко – це час розквіту саме «національного» обличчя української культури. Сильне переживання людиною барокової доби життєвого простору як стихії, яку треба підкоряти та організовувати, породжує прийоми для його естетичного осмислення й

трансформації у простір творчий. В архітектурі й скульптурі – це підпорядкування реального простору формі та об'єму, в малярстві, графіці та каліграфії – вироблення способів, що сприяють переведенню тривимірності у двовимірність аркуша чи полотна [4, с. 24]. Попри те, що роботам цієї доби притаманна множинність власних ознак стилю майстрів, вони органічно вписуються у загальний простір мистецтва бароко, засвідчуючи тісний зв'язок національної культури із психологією індивіда. Графічне оздоблення стародруків й надалі вражає пишністю та багатством декоративних елементів. Особливої ваги набула виливна орнаментика, з якої створювали заставки, кінцівки, орнаментальні смужки в тексті, обрамлення для гравюр. Особливої уваги, починаючи з XVI ст., українські майстри приділяли новому для української книги елементу – титульному аркушу – втіленню в абстрагованій, образно-насиченій композиційній формі, основної ідеї книги. Перші титули були стриманими та лаконічними, проте з другої половини XVII ст. вони захоплюють своїми пишними вигадливими формами. Зворотний бік титулу – фронтиспис також мав особливе значення. Своєрідний прообраз сучасного плакату – панегірична гравюра, що знайшла там своє місце – це символічно-алегорична композиція, що згодом розвинулись у окремий жанр мистецтва, досягнувши особливого розквіту у XVII–XVIII ст. Іншим важливим надбанням української друкованої книги були сюжетні ілюстрації з упевненим реалістичним малюнком та добре продуманою композицією. Усі вищезгадані елементи книги, а також станкові гравюри цього періоду виконані талановитими майстрами Іваном Щирським, братами Тарасевичами, Діонісієм Сінкевичем, Василем Ушакевичем, Аверкієм Козачківським, Григорієм Левицьким та іншими. Професійне володіння ними різцем та матеріалом, досконале оперування лінією, штрихом та світлотінню у виявленні форм, а також загальна для культури бароко вишуканість

стилю ставить їхні гравюри в рівень з кращими європейськими взірцями та наочно підтверджує виняткову мистецько-культурну цілісність тієї доби.

Українська книга розглянутого нами періоду крім релігійного, освітнього та пізнавального значення, абсорбуючи й розповсюджуючи нові тенденції західноєвропейського мистецтва, мала особливу місію збереження національних особливостей графічної пластичної мови. Це простежується у характері декоративних елементів, мотивах ілюстрацій (особливо XVIII ст.), семантиці орнаментики тощо. Крім того, особливу роль відіграла давня книга в процесі відродження та розвитку української книги початку XX ст., слугуючи фундаментальним підґрунтям для пошуку її нового естетичного мистецького вигляду.

Дещо сповільнивши свій розвиток наприкінці XVIII ст., українська гравюра відновлює свої позиції на початку XIX ст. Це відбувається, головню, за рахунок станкової графіки, що почала активно поширюватись синхронно з опануванням українцями новими графічними техніками. Видатні майстри Т. Шевченко, К. Трутовський та ін. створюють шедеври графічного мистецтва працюючи в техніці акватинти та офорту, які, проте, вже у другій половині XIX ст. витісняються репродукційними техніками – торцевою гравюрою та літографією. Літографічні майстерні почали діяти у багатьох містах України, продукуючи велику кількість естампних альбомів мистецького та пізнавального значення. Завдяки цьому, твори станкового графічного мистецтва швидко поширюються, залучаючи до знайомства та реагуючи на потреби щораз більшої кількості глядачів. Проте в галузі книжкової графіки подібні тенденції були незначними. Книга перебувала у стані занепаду і йшлося не про розвиток та піднесення, а про існування української книги як такої. З середини століття існують два варіанти оформлення – максимальне спрощення та перебільшена

завантаженість. Обидва способи оформлення не дозволяли говорити про мистецький вигляд книги й слугували приводом для критики дослідниками у ХХ ст. Реалістичні ілюстрації, актуальні в цей період, виконані найчастіше живописцями й відтворені для подальшого репродукування граверами не надавали належного естетичного вигляду виданням, в першу чергу, через відсутність графічного стилю та невідповідність вимогам книжкової декорації [5, с. 149]. Зауважимо, що ця тенденція була характерна не лише для України. Подібний стан спостерігався по всій Європі та мав в основі об'єктивні причини, пов'язані із тогочасним розмежуванням «високого» мистецтва від «низького», тобто ужиткового, названого ремісництвом. До «низького» мистецтва, потрапила і книга, що безумовно мало вплив на якість та мистецький рівень її оформлення.

Зміна пріоритетів у питанні видання книги та рух до відновлення її високого естетичного рівня спостерігається в Європі з кінця ХІХ ст., у річищі активного розвитку та поширення ідейно-художнього руху «модерн» та його програми загальної естетизації дійсності. Функціоналізм, закладений у програмі стилю «модерн», виявив себе у піднятті тих галузей творчої діяльності, для яких функціональне начало, а також поєднання масового та індивідуального, мало особливе значення. Відтак, мистецтво модерну сприяє активному росту тиражної графіки (як книги, так і плакату). Традиція світлотіньового, об'ємно-просторового рисунку поступово витісняється графікою стилю «модерн», що оперує плоскою плямою й широкою контурною лінією та максимально відповідає можливостям нового способу друку з цинкографічного кліше, впроваджуваного в цей час у виробництво. Специфіка образотворчої мови стилю «модерн», що виражалася у синтезі майстерного рисунку та його придатності до якісного поліграфічного відтворення, охоплює майже всі сторони друкованої

графіки та значно піднімає її значення серед інших видів мистецтв. Особливого значення для графіки, як і для інших видів мистецтва стилю «модерн», набуває орнамент, що часто стає визначальним у загальній композиційній чи формальній структурі твору. Зі зміною художньої мови графіки змінюється й підхід до аналізу структури книги: майстри стилю «модерн» розглядають не кожен окремо взятий елемент книжкового видання, як-от орнаменти, ілюстрації, акцидентний шрифт чи формат, а створюють новий тип книги, акцентуючи на важливості цілісного сприйняття її художньої будови [6, с. 39]. Окрім змісту, важливим стає візуальний вигляд друкованих видань. Звертаючись до культури стародруків, не ілюструючи, а, швидше, декоруючи книгу, художники творили новий її тип – стилістично єдиний, художньо-цілісний твір. Зокрема, засновник типографії «Кельмскотт – Пресс» У. Морріс, при ретельному ставленні до якості гравірованих орнаментальних елементів книги, сприймав їх не окремо, а як невід'ємну частину набірної полоси [7], тому структура текстових сторінок видань його друкарні повертала до традицій високого художнього ремесла перших інкунабул та відбивала прагнення їх творця повернути тогочасне книговидавництво до мистецького рівня готичної рукописної книги та книги Раннього Відродження.

На Україні стиль «модерн» набув своєрідного національного забарвлення, увібравши в себе вікові традиції народної культури, мистецтва, формотворчості та фольклору. Ідеї модерну, абсорбовані українськими митцями, спонукають до відродження в українському суспільстві високого статусу мистецтва. Піднесення національної руху, усвідомлення власної національно-культурної ідентичності українцями на початку XX ст., пришвидшили процеси кристалізації «національного стилю». Іде пошук альтернативи академізму та передвижництву. Нове покоління митців та критиків у пошуках найбільш відповідної форми

розвитку нового українського мистецтва наполегливо звертається до культурного досвіду різних історичних епох, до історико-мистецьких традицій українського народу, вбачаючи в їхніх мистецьких явищах, як естетичний, так і духовний сенс. Джерелами натхнення для художників були надбання візантійської культури (М. Бойчук, О. Грищенко), твори українського іконопису (П. Холодний (старший)), мотиви мистецтва ренесансу (Я. Струхманчук), художні здобутки доби бароко, як найбільш адекватної форми вияву національного начала (Г. Нарбут), культура українського села (К. Малевич) та твори народного мистецтва (В. Кричевський) [8, с. 25–26]. Нові тенденції, зорієнтовані на народне мистецтво як на джерело традицій національної культури та оберіг духовності нації, вбачали в ньому стабільну основу творення українського стилю. Останній, водночас, послуговувався пластичними засобами сучасної доби та розвинувся в подальшому в цілий ряд національних різновидів модерністичних течій – футуризму, кубізму, експресіонізму, ар-деко, а також власних новацій – необароко, неовізантизм, неопримітивізм.

Варто відзначити, що пошук культурно-мистецьких витоків національного стилю та шляхів розвитку нового українського мистецтва мав не лише теоретичну основу. Його практичні здобутки впроваджувались у вигляді графічного оформлення у творчих пошуках М. Жука, А. Середи, О. Судомори, Г. Бурданова, М. Каришева, Г. Золотова та інших [9, с.15]. Стримана, проте послідовна орієнтація на нову мову та нову стилістику вже починає простежуватись у роботах цих майстрів, виявляючи тенденцію до декоративності, лаконічного чи багатослівного символізму, авангардизму. У цей же час над оформленням книг та журналів працюють М. Самокиш, А. Ждаха, М. Пимоненко, В. Корнієнко; в Галичині нові пошуки в ілюструванні видань ведуться Ю. Панькевичем, О. Куриласом, Я. Пстраком, О. Кульчицькою.

Суттєві зрушення в процесі підняття мистецького рівня нової української книги були зроблені спільними зусиллями видатних діячів української культури – істориком, видавцем М. Грушевським й митцем та декоратором В. Кричевським. Він одним із перших послідовно та переконливо доводив, що найприроднішим середовищем для пошуку першоджерел нового графічного мистецтва є мотиви книжкової орнаментики українських стародруків. Вирішальним кроком у доведенні актуальності таких думок став вихід «Ілюстрованої історії України» М. Грушевського, в оформленні якої були використані вплетені у сучасну композицію шрифти та графічні зображення давньої української книги. У творах В. Кричевського бачимо новаторське трактування традиційної геометричної орнаментики, декоративних та геральдичних мотивів. Не менш важливу роль у складному процесі становлення української графіки перших десятиліть ХХ ст. відіграли мистецькі пошуки М. Бойчука, стильові витоки мистецтва якого були близькими до джерел натхнення В. Кричевського. Хоч робота над книжковою графікою у творчості М. Бойчука була лише епізодичною, методи, розроблені ним на основі вивчення та активного застосування структурних особливостей творів минулого, культ лінії, що працюючи самотійно чи окреслюючи певну форму, найповніше виявляє її зміст та сутність, мали суттєвий вплив на творчість багатьох митців-графіків. Шлях синтезу традиційного та інноваційного, на переконання художника, повинен був вивести українську культуру зі стану провінційності до європейського культурного річища. Поряд із В. Кричевським та М. Бойчуком суттєвий вплив на пошук нової форми українського мистецтва та на визначення шляхів розвитку української графіки наступних десятиліть не лише власною творчістю, але й працею своїх безпосередніх учнів та послідовників мав видатний графік Георгій Нарбут. Послідовність митця у підході до оформлення книги була показовою – він не лише виробив

власну графічну мову, базовану на переосмисленні історичної візуальної культури, що максимально органічно підходила до тектоніки книги, до дисциплінованої лінійності її друкованих текстів, але й, шукаючи максимально вдалий графічний образ, узгоджував, за прикладом старих зразків, художню та технічну сторони видавничого процесу. Його глибоке розуміння та самобутнє трактування народних і барокових мотивів, історичні і культурні джерела, до яких звертався митець, стали своєрідним дороговказом для цілого покоління художників-графіків. Яскрава творчість плеяди його численних послідовників та учнів демонструє значимість мистецької спадщини Нарбута у розвитку української книжково-журнальної графіки ХХ ст.

Попри те, що в перші десятиліття ХХ ст. тенденції до реальної зміни в оформленні українських друкованих видань ще не мали достатньої ваги, нові світогляд, філософія та мистецькі проблеми були сприйняті та підхоплені багатьма українськими митцями-художниками книги і достатньо активно зреалізовувались у їх творчих програмах.

Висновки. У статті розглянуто основні риси та вектори розвитку українського графічного мистецтва, починаючи з середньовіччя до поч. ХХ ст. та з'ясовано, що даний мистецьки вартісний доробок українських майстрів став потужним стартом та джерелом натхнення для художників книги ХХ ст. коли, з одного боку, мала місце загальноєвропейська тенденція до глобалізації мистецьких ідей, зокрема, поширення стилю «модерн», а з іншого – дедалі виразніше проступала національна концепція, що мала на меті ідентифікацію художніх форм, притаманних саме українському мистецтву. На цьому тлі живилася і розвивалася творчість таких видатних особистостей, як В. Кричевський, М. Бойчук, Г. Нарбут та інших. На фоні синтезу національних традицій та загальноєвропейських художніх течій дедалі впевненіше формувалася нова якість графічного мистецтва тогочасної

України.

Література:

1. Герчук Ю. *История графики и искусства книги: [уч. пособие для студентов вузов]* / Ю. Герчук. – М.: Аспект Пресс. – 2000. – 320 с.
2. Степовик Д. *Українська графіка XVI – XVIII ст. Еволюція образної системи* / Д. Степовик. – К.: Наукова думка, 1982. – 331с.
3. Штанко О. *Витоки українського плаката* / О. Штанко // *Українська академія мистецтв. Дослідницькі та науково-методичні праці.* – К.: УАМ, 1999. – Вип. 6. – С.103
4. Мітченко В. *Мистецтво скоропису в просторі українського бароко* / В. Мітченко // *Український світ.* – 1992. – № 1. – С. 24–25.
5. *Українська культура: лекції за ред. Д. Антоновича* [упор. С. Ульяновська]. – К.: Либідь, 1993. – 588 с.
6. Полевой В. *Искусство XX века (1901 – 1945)* / В. Полевой // *Малая история искусств.* – М.: Искусство, 1991. – 303 с.
7. *Эстетика Морриса и современность: [сб. статей / отв. ред. и сост. В. Шестаков].* – М., 1987. – 223 с.
8. Соколюк Л. *Проблема національного стилю в українському мистецтві першої третини XX століття* / Л. Соколюк // *Мистецтвознавство України. Збірник наукових праць.* К., 2003. – Вип.3. – С.25–31.
9. Лагутенко О. *Українська книжкова та журнальна обкладинка* / О. Лагутенко. – К.: Політехніка. – 2005. –154 с.

References:

1. Gherchuk Ju. *Ystoryja ghrafyky y yskusstva knyghy: [uch. posobyе dlja studentov vuzov]* / Ju. Gherchuk. – M.: Aspekt Press. – 2000. – 320 s.
2. Stepovyk D. *Ukrajinsjka ghrafika KhVI – XVIII st. Evoljucija obraznoji systemy* / D. Stepovyk. – K.: Naukova dumka, 1982. – 331s.

3. *Shtanko O. Vytoky ukrajinsjkogho plakata / O. Shtanko // Ukrajinsjka akademija mystectv. Doslidnycki ta naukovo-metodychni pracj. – K.: UAM, 1999. – Vyp. 6. – S.103*
4. *Mitchenko V. Mystectvo skoropysu v prostori ukrajinsjkogho baroko / V. Mitchenko // Ukrajinsjkyj svit. – 1992. – № 1. – S. 24–25.*
5. *Ukrajinsjka kuljtura: lekciji za red. D. Antonovycha [upor. S. Uljjanovsjska]. – K.: Lybidj, 1993. – 588 s.*
6. *Polevoj V. Yskusstvo XX veka (1901 – 1945) / V. Polevoj // Malaja ystoryja yskusstv. – M.: Yskusstvo, 1991. – 303 s.*
7. *Эстетика Морриса у современности: [sb. ctatej / otv. red. y sost. V. Shestakov]. – M., 1987. – 223 s.*
8. *Sokoljuk L. Problema nacionaljnogho stylju v ukrajinsjkomu mystectvi pershoji tretyny KhKh stolittja / L. Sokoljuk // Mystectvoznavstvo Ukrajiny. Zbirnyk naukovykh pracj. K., 2003. – Vyp.3. – S.25–31.*
9. *Laghutenko O. Ukrajinsjka knyzhkova ta zhurnaljna obkladynka / O. Laghutenko. – K.: Politekhnik. – 2005. –154 s.*

УДК 75:7.07-05+7.072.2+929(477.87)

ТВОРЧИСТЬ ЗОЛТАНА ШОЛТЕСА. ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Штець В.О.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна, Львів

У статті здійснено огляд публікацій та наукових джерел, у яких розглянуто творчий доробок та життєвий шлях видатного представника Закарпатської школи живопису Золтана Шолтеса. Дані публікації структуровано та об'єднано у окремі групи, що розкривають особливості розвитку Закарпатської школи живопису

та її представників; простежують етапи життєвого шляху З. Шолтеса; дають оцінку творчому методу й особливостям його живописних робіт. Залучені архівні джерела дозволяють увиразнити діяльність З. Шолтеса у Закарпатському відділенні Спілки художників України.

Ключові слова: З. Шолтес, публікація, дослідження, джерело, матеріал, мистецтвознавство, творчість.

Штець В. А. Творчество Золтана Шолтеса. Историография исследования / Национальный университет «Львовская политехника», Украина, Львов

В статье проведен обзор публикаций и научных источников, в которых рассмотрено творческое наследие и жизненный путь выдающегося представителя Закарпатской школы живописи Золтана Шолтеса. Рассмотренные публикации структурировано и соединено в отдельные группы, которые, в частности, раскрывают особенности развития Закарпатской школы живописи и ее представителей; исследуют этапы жизненного пути художника; дают оценку творческому методу и особенностям живописных работ З. Шолтеса. Использованные архивные источники уточняют детали деятельности З. Шолтеса в Закарпатском отделении Союза художников Украины.

Ключевые слова: З. Шолтес, публикация, исследование, источник, материал, искусствоведение, творчество.

Shtec V.O. Zoltan Sholtes's creativity. Historiography of research/ Lviv Polytechnic National University, Ukraine, Lviv

This article provides an overview of publications and scientific sources, which consider creative heritage and way of life of the outstanding representative of the Transcarpathian school of painting Zoltan Sholtes. This publication is structured and united in separate groups, revealing

features of Transcarpathian school of painting and its representatives; trace the stages of the artist; evaluate the creative method and features of Z. Sholtes's paintings. Archival sources allow to specify the activities of Z. Sholtes in the Transcarpathian branch of the Union of Artists of Ukraine.

Key words: Z. Sholtes, publishing, research, source, material, art criticism, creative.

Вступ. Закарпатська школа живопису вже понад півстоліття викликає посилений інтерес з боку мистецтвознавців та дослідників. Це унікальна регіональна школа отримала наукову інтерпретацію у суттєвому за обсягом числі наукових праць. Водночас, окремі питання потребують значно ширшого дослідження та розв'язання, зокрема, творчість З. Шолтеса. Пошук та аналіз наявних публікацій, присвячених життю та творчому шляху художника є необхідним кроком до розкриття таких питань, як світогляд, ключові аспекти творчої діяльності, особливості творчого методу, технічні характеристики робіт.

Дослідження публікацій та наукових джерел, що висвітлюють творчий та життєвий шлях З. Шолтеса є **метою** даної статті. Серед **завдань** дослідження: проаналізувати та структурувати наявні публікації; зробити конкретні висновки щодо повноти викладу дослідниками матеріалу про особливості творчості та етапи життєвого шляху художника.

Виклад основного матеріалу статті. Золтан Шолтес (1909 – 1990) – видатний представник Закарпатської школи живопису. Розглядаючи його творчість у контексті розвитку образотворчого мистецтва Закарпаття ХХ ст., ми в першу чергу увиразнюємо його мистецькі здобутки у галузі пейзажного живопису. Відтак, окрім наукової реконструкції творчої спадщини митця, важливо дослідити такі питання як: становлення Закарпатської школи живопису та

регіонального професійного мистецтва на тлі історико-культурного розвитку Закарпаття, а також дослідження ключових технічних та образних характеристик плерного малярства. Для досягнення визначених у статті мети та завдань, наукові матеріали можемо об'єднати у наступні групи: дослідження, що розглядають становлення та розвиток закарпатської школи живопису та загальний історико-культурний контекст; статті та монографії, що висвітлюють питання творчої та педагогічної діяльності засновників Закарпатської регіональної мистецької школи – А. Ерделі та Й. Бокшая, а також художників – сучасників З. Шолтеса (Г. Глюка, А. Кашшая, Е. Грабовського, Е. Контратовича та ін.); наукові праці культурологічного та філософсько-естетичного спрямування, що досліджують загальні проблеми образотворчості, у тому числі теоретичні та історіографічні розвідки у галузі плерного живопису; публікації науковців довоєнного та радянського періодів, а також часів незалежної України, присвячені творчій особистості З. Шолтеса.

Вже від початку ХХ ст. образотворче мистецтво Закарпаття стає предметом зацікавлення багатьох дослідників. Перші спроби аналізу професійного мистецтва регіону з'являються на сторінках періодичних видань 1920 – 1940-х рр. Публікації А. Ерделі, Й. Бокшая, Я. Затлоукала, О. Изворина (Є. Недзельського), Е. Каллаї, І. Сельчанина, А. Коцки у часописах «Podkarpatská Rus», «Руська правда», «Закарпатська правда», «Огоньки», «Зоря – Hajnal» містять як описову інформацію щодо тогочасного мистецтва та виставкової діяльності краю, так і мистецтвознавчі розвідки з аналізом конкретних творів та імен, пошуком методологічних та світоглядних засад творчості цілої генерації закарпатських художників [1; 2; 3]. Важливими є фахові праці Г. Островського, що дозволяють краще зрозуміти мистецькі процеси на Закарпатті наведеного періоду. Ряд його публікацій протягом 1960 –

1980-х рр. увиразнює досягнення закарпатського живопису, окреслює його локальні особливості, розкриває імена та творчі програми провідних митців [4; 5]. Доповнюють історіографію монографічні розвідки про закарпатських художників – сучасників З. Шолтеса. Такі праці допомагають дати об'єктивну оцінку загальним культурно-мистецьким процесам у хронологічних межах дослідження, виявити певні тенденції та провести аналогії між творчими програмами закарпатських митців, простежити важливі події у виставковій діяльності закарпатців, уточнити загальний контекст творчого спілкування та взаємодії між художниками, у тому числі з-поза меж Закарпаття. Важливими є огляд таких досліджень і з позиції аналізу методології та конкретних підходів у вивченні творчості того чи іншого митця. Предметом зацікавлення дослідників середини ХХ ст. була творчість А. Ерделі (праці В. Павлова (1972), Г. Островського (1974); Й. Бокшая (праці Г. Островського (1967), В. Курильцевої (1962); А. Коцки (статті Ю. Сташка (1975; 1978), Л. Попової, В. Цельтнера (1980); Ф. Манайла (статті В. Павлова (1970), Л. Попової (1980), В. Цельтнера (1986); Е. Грабовського (стаття Л. Шандора (1962); Е. Контратовича та В. Свиди (стаття В. Мартиненко (1973, 1987); Г. Глюка (стаття Л. Владича (1983). Продовжують цей ряд праць дослідження кін.ХХ – поч. ХХІ ст. Найчастіше, це публікації у спеціалізованих виданнях, передмови та вступні статті до альбомів, авторами яких виступають працівники Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшая. Публікації Л. Біксей, Г. Рижової, О. Приходько супроводжують усі важливі події, пов'язані з образотворчим мистецтвом краю та містять цінний фактологічний та аналітичний матеріал. Важливими є дослідження І. Небесника, що дають чітку загальну оцінку мистецьким процесам на Закарпатті [6].

Для ширшого розуміння та висвітлення загальної історико-

культурної ситуації на Закарпатті у досліджуваний період, перелік історіографічних джерел поповнюється літературою, що розкриває характер суспільно-політичного, соціально-культурного та художнього життя регіону, зокрема працями В. Задорожного М. Вегеша, М. Токара, П. Магочія, І. Небесника, П. Стерчо, Ю. Гаджеги, І. Попа.

Наступну групу наукових праць складають матеріали, що стосуються безпосередньо творчості З. Шолтеса. Оскільки ґрунтовних мистецтвознавчих розвідок на дану тематику досі не було, основний масив інформації ми можемо отримати з публікацій у періодичних виданнях, а також з передмов до каталогів, що супроводжували відкриття персональних виставок. Відкривають цю групу праць матеріали закарпатських видань 1930 – 1940-х рр. Так, виставка З. Шолтеса, яка була відкрита в Ужгородському замку у 1932 р. була високо оцінена у тогочасній пресі. Зокрема, у газеті «Неделя» вийшла велика за обсягом стаття «Выставка образов о. З. Шолтейса» [7]. Подальша робота З. Шолтеса спорадично висвітлювалась у публікаціях в місцевій пресі, проте, в основному, у контексті поточної виставкової чи пленерної діяльності художників Закарпатського відділення Спілки художників України [8; 9; 10]. У публікації В. Береца (1961), присвяченій виставці творів З. Шолтеса, автор намагається прослідкувати становлення творчої особистості митця, коротко розглядає ранній період творчості – час вирішення в художником академічних проблем, вивчення людини та середовища і, в цілому, визначення подальшого жанрового спрямування творів [11]. Водночас, автор намагається висвітлити «оспівування великих соціалістичних перетворень» у творах З. Шолтеса, та радить йому « (...) сказати вагоме мистецьке слово (...)» в атеїстичній тематиці [11, с. 4]. На жаль, такий підхід у оцінці творчості художника, як і багатьох інших закарпатців того часу, був зумовлений загальною ситуацією та

ідеологією тогочасного суспільства. У публікації І.Долгоша «Велика проблема малої палітри», присвяченій щорічній обласній виставці, автор намагається віднайти в осерді Закарпатської школи живопису тісний зв'язок з ритмом соціалістичного життя, а серед творчих планів З.Шолтеса, називає « (...) ряд робіт про старе нове Закарпаття» [10, с.4]. Загалом, таких публікацій у закарпатській пресі було чимало, і у кожній з них завжди згадувалась творча постава З. Шолтеса. «Монументальність» пейзажів З.Шолтеса відмічає у своїй публікації Г. Бикова [8, с. 4]. Дещо ширші коментарі щодо творчості та життєвого шляху художника містяться у каталогах, що супроводжували персональні покази художника з передмовами О. Чернеги (1961), Ю. Сташка (1971), А. Шпакова (1973), О.Чернеги-Балли (1979), І.Чуліпи (1989), Л. Філіпа (2003) [12; 13; 14; 15]. Водночас, у даних публікаціях увага частіше зосереджена на біографічних даних митця та декларуванні З. Шолтеса як представника закарпатської школи живопису, відтак, такі важливі питання, як художня освіта, спадковість традицій та формування власного творчого методу залишаються нерозкритими. У 2009 р. був виданий альбом «Золтан Шолтес» (упорядник В. Штець) з вступними статтями Л. Біксей та В. Штеця [16]. У альбомі зібрано максимально повний каталог творів художника, що зберігаються як у музейних так і у приватних колекціях, подано деякі біографічні дані та мистецтвознавчі характеристики творів митця.

Як було наголошено, в радянській Україні дослідник мистецтва не виявили окремого інтересу до діяльності З. Шолтеса. Ім'я художника часто згадується у мистецтвознавчих виданнях, проте ці згадки швидше доповнюють загальну картину розвитку мистецтва Закарпаття, ніж розкривають суть творчості самого художника. Практично усі згадки у енциклопедичних виданнях подають типовий інформаційний блок із зазначенням основних дат та назв робіт, як от «Словник художників

України» (1973). Водночас, вже за часів незалежної України ситуація майже не змінюється і в таких енциклопедичних довідниках, як «Митці України» (1992) або «Художники України: енциклопедичний довідник» (2006) подана майже ідентична інформація, з посиланням на публікацію В. Сташка (1961). Всі вони констатують, що З. Шолтес «... працює в галузі пейзажного жанру...», а також «... вчився в Бокшая і Ерделі».

Загалом, аналіз наявних публікацій не дає повної картини творчості художника. Величезна кількість нерозкритих питань, пов'язаних з біографічними фактами, проблемами ранньої творчості, особливо періоду навчання та становлення мистецької особистості художника; діяльністю З.Шолтеса у період відмови від сану; нерозкритими до кінця залишаються питання творчого методу художника. Зважаючи на брак публікацій, присвячених творчій діяльності З. Шолтеса, ми розширили пошук, звернувшись до наявних архівних документів, пов'язаних, зокрема з діяльністю Закарпатського відділення Спілки художників України (УРСР). Окремі справи, що знаходяться в Державному архіві Закарпатської області (м. Ужгород) дають змогу уточнити деякі відомості щодо діяльності З. Шолтеса протягом 1959 – 1983 рр. (документи 1945 – 1959 рр. у архіві відсутні). Так, в переписках з художнім фондом УРСР, з художниками Чехословацької РСР, Угорської НР можна простежити участь З. Шолтеса у всесоюзних, обласних, міжобласних, обмінних, персональних та інших виставках [17]. Також, звіти про виставкову діяльність Закарпатського відділення Спілки художників України (УРСР) (зокрема, за 1973 – 1976 рр.) допомагає уточнити долю деяких пейзажів З.Шолтеса. Так, є інформація про покупки картин З. Шолтеса Спілкою художників СРСР, зокрема, його «Зимовий ранок» (куплений

за 400 крб. поряд з картинами Коцки, Манайла, Глюка та Кашшая) (1964).

Аналіз публікацій за темою засвідчує, що творчість З.Шолтеса, практично, не підлягала спеціальному вивченню та досі не отримала належної фахової мистецтвознавчої оцінки. Короткі оглядові та критичні репліки на сторінках періодичних та спеціалізованих видань, хоча й демонструють увагу дослідників, однак не дають вичерпної оцінки мистецькій концепції художника.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило наявність значного за обсягом та рівнем фахової інтерпретації наукового доробку критиків, мистецтвознавців та самих художників у сфері досліджень Закарпатської школи живопису. Разом з тим, окремі явища потребують подальшого вивчення. Аналіз наукових джерел довів відсутність повноцінної наукової інтерпретації творчості З. Шолтеса у фундаментальних виданнях як радянського, так і сучасного українського мистецтвознавства. Огляд цілого корпусу публікацій по темі засвідчує наявність лакун у розкритті естетично-змістової програми творів художника та певну одновекторність бачення його творчої постави загалом. По суті, серед чималої кількості досліджень, ім'я З. Шолтеса найчастіше фігурує у певному контексті: як репрезентант школи; учень Бокшая та Ерделі; один з плеяди пейзажистів тощо. Вищесказане доводить необхідність провадження подальшого комплексного дослідження творчості З. Шолтеса, як органічного і, водночас, непересічного явища в контексті образотворчого мистецтва Закарпаття ХХ ст.

Література:

1. Изворинъ А. Сучасні руські художники / А. Изворин // Зоря – Найна – 1943. – Р.3. – Ч.1–4. – С.258-284

2. Каллаи Э. Искусство и художники Карпатского края / Э. Каллаи // Огоньки. – Ужгород, 1940. – Декабрь. – С.35 – 39. – Текст рос. мовою.
3. Коцка А. Къ выставкъ картинъ «Общества угрорусских художниковъ» / А. Коцка // Русская правда. – 1939. – 14 декабря.
4. Островский Г. Из истории искусства Закарпатья / Г. Островський // Искусство. – 1963. – № 2.
5. Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття [Текст] / Г. С. Островський. – К. : Мистецтво, 1974. – 200 с.
6. Небесник І. Художня освіта на Закарпатті у ХХ столітті. Історико- педагогічний аспект / І. Небесник. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – 163 с
7. Виставка образів о. З. Шолтейса [Текст] // Неделя. – 1932. – Ч.1 – 2.
8. Бикова Г. Палітра життя / Г. Бикова // Закарпатська правда, 1973. - № 275. – 25 листопада. – С. 4
9. Чернега-Балла О. У пошуках форми і змісту / О. Чернега-Балла // Закарпатська правда, 1973. - №295. – 20 грудня. – С.4
10. Долгош І. Велика проблема малої палітри / І. Долгош // Закарпатська правда, 1974. - № 60. –13 березня. – С. 4
11. Берец В. Пейзажі рідного краю / В. Берец // Ужгород, 1961. – 20 жовтня (№ 304)
12. Ювілейна ретроспективна виставка творів Золтана Шолтеса, присвячена 60-ти річчю від дня народження художника [Образотворчий матеріал]: [каталог] / упряд. Г.Бикова; вступ.ст. Ю.Сташка. – Ужгород: 1971. – 36 с.
13. Золтан Шолтес [Образотворчий матеріал]: [альбом] / вступ. ст. А. Шпакова. — К.: Мистецтво, 1973. — 36 с.: іл.

14. *Персональна виставка творів заслуженого художника УРСР Золтана Шолтеса [Образотворчий матеріал]: [каталог] / упоряд. Ю. Мошай ; передм. І. Чуліпи. — Ужгород: Карпати, 1989. — 46 с. : іл.*
15. *Філіп Л. Меморіальна кімната заслуженого художника України З. І. Шолтеса в закарпатському обласному краєзнавчому музеї [Текст] / Л. Філіп. — Ужгород: [б. в.], 2003. — 12 с. : іл.*
16. *Золтан Шолтес [Образотворчий матеріал] : [альбом] / упоряд. В.Штець; вступ. ст. В.Штеця, Л.Біксеї. — Л.: Ладекс, 2009. — 240 с.: іл.*
17. *Державний архів Закарпатської області. Ф.1544. Правління Закарпатської обласної організації Спілки художників УРСР (1945 – 1958, 1959 – 1983), оп. 1, спр. 135. Переписка с худ. фондом УССР по вопросам художественных выставок (1964), арк. 1 – 73.*

References:

1. *Yzvorynъ A. Suchasny rusjky khudozhnyky / A. Yzvoryn // Zorja – Hajnal – 1943. – R.3. – Ch.1–4. – С.258-284*
2. *Kallay E. Iskusstvo y khudozhnyky Karpatskogho kraja / E. Kallay // Oghonjky. – Uzhghorod, 1940. – Dekabrj. – S.35 – 39. – Tekst ros. movoju.*
3. *Kocka A. Къ vystavкъ kartynъ «Obshhestva ughrorusskykh khudozhnykovъ» / A. Kocka // Russkaja pravda. – 1939. – 14 dekabnja.*
4. *Ostrovskyj Gh. Yz ystoryy yskusstva Zakarpatija / Gh. Ostrovsjkyj // Yskusstvo. – 1963. – № 2.*
5. *Ostrovsjkyj Gh. Obrazotvorche mystectvo Zakarpattja [Tekst] / Gh. S. Ostrovsjkyj. – K.: Mystectvo, 1974. – 200 s.*
6. *Nebesnyk I. Khudozhnja osvita na Zakarpatti u KhKh stolitti. Istoryko-pedaghoghichnyj aspekt / I. Nebesnyk. – Uzhghorod : Zakarpattja, 2000. – 163 s*
7. *Vystavka obrazov o. Z. Sholtejsa [Tekst] // Nedelja. – 1932. – Ch.1 – 2.*

8. Bykova Gh. *Palitra zhyttja* / Gh. Bykova // *Zakarpatsjka pravda*, 1973. - № 275. – 25 lystopada. – S. 4
9. Chernegha-Balla O. *U poshukakh formy i zmistu* / O. Chernegha-Balla // *Zakarpatsjka pravda*, 1973. - №295. – 20 ghrudnja. – S.4
10. Dolghosh I. *Velyka problema maloji palitry* / I. Dolghosh // *Zakarpatsjka pravda*, 1974. - № 60. –13 bereznja. – S. 4
11. Berec V. *Pejzazhi ridnogho kraju* / V. Berec // *Uzhghorod*, 1961. – 20 zhovtnja
12. *Juvilejna retrospektyvna vystavka tvoriv Zoltana Sholtesa, prysvjachena 60-ty richchju vid dnja narodzhennja khudozhnyka [Obrazotvorchyj material]: [katalogh] / upriad. Gh.Bykova; vstup.st. Ju.Stashka. – Uzhghorod:, 1971. – 36 s.*
13. *Zoltan Sholtes [Obrazotvorchyj material]: [aljbom] / vstup. st. A. Shpakova. — K.: Mystectvo, 1973. — 36 s.: il.*
14. *Personaljna vystavka tvoriv zasluženogho khudozhnyka URSSR Zoltana Sholtesa [Obrazotvorchyj material]: [katalogh] / uporjad. Ju. Moshaj; peredm. I. Chulipy. — Uzhghorod : Karpaty, 1989. — 46 s.: il.*
15. *Filip L. Memorialjna kimnata zasluženogho khudozhnyka Ukrainy Z. I. Sholtesa v zakarpatsjkomu oblasnomu krajeznavchomu muzeji [Tekst] / L. Filip. — Uzhghorod: [b. v.], 2003. — 12 s.: il.*
16. *Zoltan Sholtes [Obrazotvorchyj material]: [aljbom] / uporjad. V.Shtecj; vstup.st. V.Shtecja, L.Biksej. — L.: Ladeks, 2009. — 240 s.: il.*
17. *Derzhavnyj arkhiv Zakarpatsjkoji oblasti. F.1544. Pravlinnja Zakarpatsjkoji oblasnoji orghanizaciji Spilky khudozhnykiv URSSR (1945 – 1958, 1959 – 1983), op. 1, spr. 135. Perepyska s khud. fondom USSR po voprosam khudozhestvennykh vystavok (1964), ark. 1 – 73.*

РОЗДІЛ V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

УДК 82.091

ПРО СИМВОЛІЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ОБРАЗУ ДОРОГИ В ЖАНРІ РОУДУ

Ткаченко М.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна,
Київ

Стаття розглядає основні жанрові вимоги роуд-літератури та простежує їх використання у романах Джека Керуака «На дорозі», Сергія Жадана «Ворошиловград» та Марії Ампаро Ескандон «Перевізна компанія Гонсалеса та доньки. Роман про дорогу з літературною ліцензією». Предметом є дослідження використання концепту дороги у трьох різних романах, які, втім, мають велику кількість ремінісценцій один на одного. Метою статті є показати зв'язки трьох зазначених романів та проаналізувати те, як вони осмислюють образ дороги. У роботі використовувалися історико-культурний, описовий методи, а також компаративістичний. Стаття становить інтерес для студентів філологічних та культурологічних факультетів, тому що простежує розвиток образу дороги та документує усі перегуки між трьома романами.

Ключові слова: дорога, роуд література, Керуак, Жадан, Ескандон, самопізнання

Ткаченко М.М. О символической нагрузке образа дороги в жанре роуда/ Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, Украина, Киев

Статья рассматривает основные жанровые требования роуд-литературы и прослеживает их использования в романах Джека Керуака «На дороге», Сергея Жадана «Ворошиловград» и Марии

Ампаро Ескандон «Перевозочная компания Гонсалеса и дочери. Роман о дороге с литературной лицензией». Предметом является исследование использования концепта дороги в трех разных романах, которые, впрочем, имеют большое количество реминисценций друг на друга. Целью статьи является показать связи трех указанных романов и проанализировать то, как они осмысливают образ дороги. В работе использовался историко-культурный, описательный методы, а также компаративистический. Статья представляет интерес для студентов филологических и культурологических факультетов, потому что прослеживает развитие образа дороги и документирует все переклички между тремя романами.

Ключевые слова: дорога, роуд литература, Керуак, Жадан, Ескандон, самопознание

Tkachenko M. On the symbolic load of the road image in the road genre/ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine, Kyiv

The article considers the basic requirements of genre road literature genre and traces of their use in the novels of Jack Kerouac's "On the Road", Sergei Zhadan "Voroichilovgrad" and Maria Amparo Escandon "González and Daughter Trucking Co. A Road Novel with Literary License". The object is to study the use of the concept of the road in three different novels, which, however, have a large number of allusions to each other. The aim of the article is to show the connection of these three novels and analyze how they make sense of the image of the road. We used historical and cultural, descriptive methods and comparative. The article is of interest to students of philological and cultural departments because it traces the development of the road image and document all the roll between the three novels.

Keywords: road, Road literature, Kerouac, Zhadan, Escandon, self-awareness.

Вступ. Жанр роуд-літератури ніколи не отримував достатнього висвітлення в українському літературознавстві. Дослідники переважно спирались на аналіз архетипності дороги, особливостей топосу цього місця, хоча в сучасній українській літературі почали з'являтися книжки, які цілком підпадають під виснаження цього жанру. Також не було приділено увагу зарубіжним роуд-романам, історія яких починається із початку ХХ століття. Таким чином, аналізуючи головний роуд-роман століття – «На дорозі» Джека Керуака – ми знаходимо його шумовиння у сучасних романах («Ворошиловград» Сергія Жадана та «Перевіз на компанія Гонсалеса та доньки. Роман про дорогу з літературною ліцензією» Марії Ампаро Ескандон), в яких простежуємо еволюцію образу дороги та її функції у літературі. Зазначену проблему вивчали Прімо [1], Тамари Гундорова [2] та Негодяєва [3].

Метою статті є показати зв'язки трьох зазначених романів та проаналізувати те, як вони осмислюють образ дороги. **Задачами** було проаналізувати основні жанрові ознаки роуд літератури; простежити взаємозв'язок між романами Сергія Жадана, Джека Керуака та Марії Ампаро Ескандон; показати переосмислення та зміну функцій образу дороги у цих романах.

Початки роуд-літератури [де road (англ.) – дорога] знаходять у пригодницькому жанрі: багато перепитій, приємних та небезпечних переходів, постійна зміна навколишніх декорацій, карколомні історії кохання, збудливі жінки та шанс зрозуміти себе по-новому. Разом зі зміною століття написання літературного твору, ми спостерігаємо за пригодами героя через оповідача або ж бачимо зовнішній незнайомий світ очима головного персонажа та маємо нагоду відчувати усі його

почуття та зануритись у внутрішню історію та психологію. [1, 32] В українській літературі елементи цього жанру можемо спостерігати вже у творчості Миколи Гоголя. Хоча для цього письменника використання дороги та можливостей, які вона пропонує як героям, так і читачам, не обмежувалось лише її впливом на розгортання сюжету, а часто накладало на «дорогу» смислове та символічне навантаження (що в принципі дає багатий матеріал для вивчення архетипу дороги та його реалізації у мистецтві), проте опис життя та переміщення нею не були його головною метою. Із появою “Чорної ради” Пантелеймона Куліша в Україні постав перший популярний пригодницький роман, який також можна розглядати як приклад роуд-літератури. Хоча час від часу в українській літературі були романи та повісті, які використовували елементи роуд-літератури, проте жоден із цих романів не був присвячений виключно їй та перебуванню/переміщенню людини вздовж неї. Певним чином, у романі Сергія Жадана “Ворошиловград” [4] вперше мотив дороги постав не лише як чинник сюжету, але одночасно локусом, часом та ідейним стрижнем розгортання роману. [3, 79] Роман «Ворошиловград» має велику кількість ремінісценцій та відвертих алюзій на роман Джека Керуака «На дорозі». [5] Найцікавішим при порівнянні цих двох книжок постає не сюжетна схожість (пошуки справжнього себе, пошуки реальної Батьківщини), не використання подібних вставних оповідань (історії про джаз, паралель танців у Мексиці із футбольним матчем Жадана), а контroversійність щодо попереднього письма, канону та старшого покоління.

Саме американській літературі ми завдячуємо існуванню жанру літератури, в якому сюжет та тема підпорядковуються дорозі та її правилам. Хоча дехто називає “На дорозі” Керуака першим роуд-романом Америки, проте події навколо дороги, осмислення цього топосу маємо ще від Вітмена (“Song of the Open Road”), а про початок

виокремлення від пригодницької літератури можна говорити з роману Сінклера Льюїса («Free Air» 1919). [1, 42] Від класичного роуд жанру ми очікуємо буремного романтичного героя, який наважується на втечу (від скрутних обставин або ж від нудьги, часто від неприродності та анти людськості великих міст) у нові для себе місця (часто на природу). Найбільшу увагу автор таких творів приділяє саме дорозі, просуванню героя шляхами, які сполучують А та Б. Описи нових місць та незвичайні події провокують до відкриттів та кращого розуміння себе та свого рідного краю. Американська література багата прикладами хорошої роуд-літератури, яка надихає ентузіастів до створень мап пересування літературних героїв Америкою. Одна із останніх помітних книжок роуд-літератури є роман американської письменниці мексиканського походження Марії Ампаро Ескандон «Перевізена компанія Гонсалеса та доньки. Роман про дорогу з літературною ліцензією» (“González and Daughter Trucking Co. A Road Novel with Literary License” (2005) (перекладу українською мовою, на жаль, немає) [6] дуже влучно поєднує матеріальний план вираження дороги із її символічним змістом, чим надзвичайно гарно продовжує дослідження про загублену людину на дорозі, розпочаті Джеком Керуаком. Через велику кількість подорожей пам’яттю та опису переміщень минулим так, ніби воно також розгортається перед нами як звичайна дорога, роман мексиканки можна порівнювати до “Ворошиловграду” Сергія Жадана.

Насправді можемо говорити про роман “На дорозі” Керуака як про найбільш класичний роуд роман, проте мусимо зазначити, що автор значно ускладнює жанрові вимоги та привносить до нього всі ті елементи, які ми сьогодні вважаємо за основні ознаки американського роуд роману. [1, 61] Так, всі дороги сприймаються нами не лише як фізичні шляхи, але засоби до зміни свого емпіричного досвіду та внутрішнього світу. Ще з перших рядків роману ми знаємо, що кінцем

книги буде не фізична точка Б, а кардинальна зміна сприйняття та розуміння світу. Керуаку вдається вибудувати “небесну Америку”, [7, 110] яка знаходиться на кардинально іншому боці від усіх капіталістів, гомофобів, расистів, та заселити її напівбожественними та напівреальними істотами. Дехто з критиків вважає, що насправді весь роман розповідає не так про дослідження сучасної бітникам Америки, як про створення її симулякру (симулякру, який доходить до свого апогею в описі Мексики, де всі мешканці контрабандисти, наркомани, малолітні дешеві повії та закінчується колапсом поверненням до сірої реальності: Дін Моріарті більше ніколи не буде святим для нашого героя). [8, 187] У «Ворошиловграді» персонажі часто сприймають своє місто за «небесний Ворошиловград», тіло якого – головні герої та їхня пам'ять. Саме вона дозволяє вибудовувати «дороги часу», які забезпечують Герману та його друзям ковзання пам'яттю та впевненість на декілька днів. [3, 80] Як бітники, так і Марія Ампаро Ескандон - письменники, які співвідносяться з поняттям “містичного реалізму” та творчими засадами його представників. [9, 251] У літературі бітників, багато творів присвячених Мексиці, Мехіко, існують переклади декого з мексиканських авторів (до слова, перший переклад Октавіо Паса англійською з'явилось завдяки тим, кого через декілька років назвуть біт поколінням). [9, 250] Марія Ампаро Ескандон сама ж визнавала про важливість письменників “магічного реалізму” для себе та, власне, належить до Латиноамериканського буму. [10, 3] Їх усіх єднала недовіра та зневага до того суспільства, яке вони спостерігали наживо, звідси й намагання вибудувати реальність, світ свободи, де можна бути іншим.

Марія Ампаро Ескандон не перша авторка роуд жанру в історії американської літератури (першою була Сильвія Плат, яка завдяки цьому жанру доволі гостро оголила неможливість жінки керувати своїм

життям у 50-их роках минулого століття) [1,12], проте роман мексиканки є своєрідний виклик чоловічому світу роуд-літератури: її героїня працює далекобійником (окрім агресивного нападу на розхоже переконання, що ця професія належить виключно чоловічому світу, через увесь роман проходить думка, що саме так Лібертад (ім'я головної героїні) мала змогу втекти від родинного вогнища та від себе як жінки). Наступною особливістю «Перевізна компанія Гонсалеса та доньки. Роман про дорогу з літературною ліцензією» є те, що на відміну від класичних роуд-романів, у яких герой тікає від обставин, які його сковують (дуже часто це родина), Лібертад ніколи нізвідки не тікає. Фургон попросту її дім та в'язниця, в якій утримував її тато: “мій тато обрав мою долю... [...] Ніколи не було іншого варіанту розвитку подій, навіть думок про можливість бути кимось іншим у мене не виникало» [6,121]. Батько та донька постають таким собі равликом, якого захищає “будиночок” - фургон. Якщо для доньки авто лише місце, в якому її випало з'явитись, а потім місце утримання, то тато Лібертади більше придатний до класичного героя роуд-літератури: професор літератури в університеті Мехіко, вимушений переховуватись від влади Мексики через події 1968 року (Ночі Тлателолько). Найкращим порятунком, на думку чоловіка, було стати мігрантом у США та зайнятись справою, яка не потребує осілості. Так у роман входить два моменти: життя мігрантів у США та їхні складнощі у спілкуванні зі своїми ж дітьми (зазвичай діти підпадають під американський вплив, ведуть вільніше життя, відвідують англомовні школи, а батьки не можуть запропонувати їм ніякої кращої долі ніж своєї, звідси тотальне нерозуміння та приреченість продовжувати життя своїх батьків). Герої Жадана – суцільні повстанці проти своїх батьків та їхньої долі. Герман якогось дня втік із рідних країн, події роману розгортаються з його поверненням назад, тобто перед нами не роман про втечу, а історія повернення в

ландшафт, який знову треба прочитати, щоб згадати себе. Насправді під кінець історії стає зрозуміло, що героям не вдалось створити нічого кардинально іншого чи кращого ніж те, чим жили їхні батьки. [2, 201] Місце, легенди та міфи тримають настільки міцно, що героям стає зрозуміло, що їм ніколи не вдасться звідси піти, доведеться «вмирати за цей асфальт». Перед ними суцільна країна забуття, пуста мапа, яку треба перевідкрити. У Керуака – ця країна – *tabula rasa*, в якій є певні островці, які слугують за орієнтири для героїв: Мексика, Сан-Франциско та інші. Є навіть своя Мекка – Денвер, в якому народився їхній ватажок. Але окрім цього – море, в якому вони зустрічають людей під час стопу: робітників, бідаків, убивць, повій, моряків і говорять з ними. Таке-собі емпіричне проживання героями кожного покидька й залишенця, непочутого; чути найбільше хочуть герої Керуака. Чути, щоб жити й відчувати. Їх більше не цікавлять історії та голоси звичних «небожевільних» міщан, тих міщан, які починають вірити й працювати на «американську мрію», тому - з міста!, тому - на дорогу!. Часто вони поводять себе мов діти на прогулянці в парку, де все невідомо, але все й безпечно. Довга гра в пізнавання. І тут навіть не так важить, що життя, яке вони відкривають, сумне важке й гірке. Герої ж «Ворошиловграда», зокрема Герман (і тут варто наголосити, що у Керуака група героїв, через які ми можемо виносити судження щодо цілого покоління 50-60-их в Америці, у Жадана ж – герой сам, хоча він і приходить до гурту героїв, проте Одиссей - він, це його день у Дубліні). Він приходить, а потім рухається країною, яку знав якнайкраще, де проходила його ініціація, де вперше він вчився називати предмети. Так трапилось, що він абсолютно забув цю географію. Він приїздить в ландшафт, у якому його очікує довга дорога в пам'ять, не лише свою, а колективну (гра у футбол). Згадати все, щоб жити й відчувати. У романі мексиканки головна героїня не має іншого способу знайомства із

навколишнім світом, окрім активного проживання його на дорозі. Можливо, героїня хотіла би зупинитись та жити спокійним розміреним життям, проте вона не має такої можливості.

Найбільшим новаторством Марії Ампаро Ескадон є не створення правдивої та захоплюючої оповіді про жінку-водія, її становлення та усвідомлення себе як жінки, а те, що цей роман лише користується формальними прийомами роуд-літератури та його основними фігурами. Роман ускладнює те, що всі ці дорожні оповідки вмонтовано в історію про життя жінок у мексиканській в'язниці. Там Лібертад через свою любов до літератури започатковує книжковий клуб. Одного разу замість читання вона починає розповідати історію життя дівчинки, яка щойно по народженні стала компаньйоном свого тата у перевізній справі. Напевно, доречніше говорити про «Перевізна компанія Гонсалеса та доньки. Роман про дорогу з літературною ліцензією» як про нову варіацію казок Шехеризади (її розповіді перериваються у часі, між якими авторка дає нам підслухати плітки інших ув'язнених жінок про Лібертад та почитати її щоденникові записи). Сама Марія Ампаро Ескадон погоджується з таким порівнянням, проте говорить, що вона більше хотіла наблизитись до серіального прийому «кліфхенгер» (коли сюжет обривається найцікавішому, щоб умотивувати глядача до перегляду наступного епізоду). [10,5] Оповідь про життя жінок у в'язниці ведеться від третьої особи, що дає нам можливість вповні оцінити саму героїню та ставлення до неї інших ув'язнених. Окрім того, цим авторка досягає такого ефекту, коли ми сприймаємо історію Лібертад виключно як її погляд на події, суб'єктивну оповідь, якій ми можемо і не вірити. В одному із розділів героїня заперечує те, що її історії про неї саму. Це наштовхує на думку, що Лібертад не так намагається передати дійсність, як сконструювати її та розповісти

словами та образами, які є в її пам'яті (а зовсім не прагненням розповісти правду).

У підсумку ми маємо складний роман із вмонтованими елементами роуд жанру, який, проте, розповідає про нетипового для цього жанру героя (жінку), яка нізвідки не тікає і нічого не шукає, а найбільше хоче зупинитись та зрозуміти себе. Через те, що ця внутрішня історія розповідається першою особою, можемо зробити висновок, що саме це розповідання і стало тим моментом спокою, коли головне героїня нарешті змогла познайомитись із собою та краще пізнати себе й свої схильності. Постійні нові люди, купа різноманітних говірок (робочою мовою оповідачів у романі, до речі, є три мови: спенгліш (суміш англійської та іспанської), тюремне арго та мова фургонників) та нові ландшафти – речі, які залишаються від класичного американського роуд роману. Крім того, авторка продовжує лінію Керуака, досліджуючи соціальні конфлікти у межах однієї країни (людина та капіталізм, людина та поліцейська держава, внутрішні конфлікти людини спричинені зовнішніми конфліктами зі суспільством) та лише поглиблює їх. Жадан же, який, по суті, не мав на меті створювати дорожний роман (швидше роман про життя при дорозі) перегукується із Керуаком не так темами та проблемами, піднятими у книжці (хоча спільні попадання, безсумнівно, є), а старанно вибудовує текстові перегуки із «На дорозі». Тут тобі й постійне слухання всієї дискографії Паркера (Сел Парадайз та ко відвідують концерт живого Паркера) і порівняння старого Гната Юровича із Старим Биком Лі (Жадан буквально пише: «... Зі значками і в коричневому костюмі схожий був на письменника Вільяма Берроуза...» [4, 300]); це і вставка історії джазу на Донбасі (можна додати, що в німецькому варіанті книга має назву «Історія зародження джазу на Донбасі»), коли джаз, насолода джазом, уроки джазознавства постійно є в романі Керуака; це тобі й

загальний план вираження: розбиті машини, робітники, секс на старих ліжках, наркотики, випивка, випадкові невинуваті дівчата й знайомці. Дуже різнить романи й мова, якою вони написані. Метафори Жадана дуже об'ємні, вони нагадують майстерні аплікації, колажі, коли світ Керуака – стриманий, де читачі не мають відволікатись на мову, а прослідковувати лише героїв, бачити їхній рух та насолоджуватись.

Висновок. Роуд-література зазнала значних змін протягом свого існування: від легкого пригодницького жанру, в якому дорога була одним із чинників сюжету до архетипу, навколо якого вибудовується цілий особливий простір. Роман «На дорозі» Керуака став не лише одним із найвидатніших романів бітницького покоління, а важливим етапом у розвитку роуд-літератури. Саме у цьому романі ми простежуємо образ дороги, який дуже вдало відіграє як сюжетотворчу функцію, так і змістову. Романи Жадана та Ескандон дуже влучно підхоплюють окремі стилістичні та світоглядні моменти, розвивають їх, чим продовжують розвивати роуд-роман.

Література:

1. Primeau R. *Romance of the Road: The Literature of the American Highway*/ Ronald Primeau. – Bowling Green, OH: Bowling Green State University Popular Press, 1996. –170p
2. Гундорова Т.І. *Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн* / Тамара Іванівна Гундорова. – К: Критика, 2005. – 263 с.
3. Негодяєва С. А *Аспекти втілення архетипу дороги в романі Сергія Жадана «Ворошиловград»*/ С.А. Негодяєва // *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. – 2011. – № 3(214). – ч.І. – С.78-83
4. Жадан С.В. *Ворошиловград* / Сергій Вікторович Жадан. – Харків: Фоліо, 2010. – 442 с

5. Kerouac, J. *On the road*. / Jack Kerouac. – New York: Viking, 1997. – 320
6. Escandón M. *González and Daughter Trucking Co* /Maria Escandón – New York: Three Rivers Press, 2005. – 304 c.
7. Zott L. *The beat generation*. – Detroit: Gale / Lynn Zott 2003. – 250
8. Chambers, I. *Migrancy, culture, identity*. /Iain Chambers – London: Routledge, 1994. – 176 c.
9. Kerr L. *Teaching the Latin American boom* /Lucille Kerr,. Alejandro Herrero-Olaizola – 304 c
10. *An Interview with María Amparo Escandón about González & Daughter Trucking Co*. [Електронний ресурс]/ Персональний сайт авторки. – Режим доступу до журн.: http://www.mariaescandon.com/docs/QA_for_Gonzalez.pdf 1-10

References:

1. Primeau R. *Romance of the Road: The Literature of the American Highway* /Ronald Primeau. – Bowling Green, OH: Bowling Green State University Popular Press, 1996. –170p.
2. Hundorova T.I. *Pisliachornobylskka biblioteka: Ukrainskyi literaturnyi postmodern* / Tamara Ivanivna Hundorova. – K: Krytyka, 2005. – 263 s.
3. Nehodiaieva S. *A Aspekty vtilennia arkhetypu dorohy v romani Serhiia Zhadana «Voroshylovhrad»*/ S.A. Nehodiaieva // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. – № 3(214). – ch.I. – S.78-83
4. Zhadan S.V. *Voroshylovhrad* / Serhii Viktorovych Zhadan. – Kharkiv: Folio, 2010. – 442 s
5. Kerouac J. *On the road*. / Jack Kerouac. – New York: Viking, 1997. – 320 p.
6. Escandón M. *González and Daughter Trucking Co* /Maria Escandón – New York: Three Rivers Press, 2005. – 304 c.
7. Zott, L. *The beat generation*. – Detroit: Gale / Lynn Zott, 2003. – 250p

8. *Chambers I. Migrancy, culture, identity. /Iain Chambers – London: Routledge, 1994. – 176 с.*
9. *Kerr L. Teaching the Latin American boom / Lucille Kerr,. Alejandro Herrero-Olaizola – 304 с.*
10. *An Interview with María Amparo Escandón about González & Daughter Trucking Co. (n.d.). mariaescandon.com Retrieved from: http://www.mariaescandon.com/docs/QA_for_Gonzalez.pdf 1-10*

УДК 80:22

A16

**СОТЕРІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ «ПРОПОВІДНИКА»
(«КНИГИ ЕККЛЕЗІЯСТОВОЇ»)**

**доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України,
Абрамович С. Д.**

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Україна, Чернівці

Предметом дослідження у статті є проблема сотеріологічного змісту біблійної книги Проповідника. За мету покладається аналіз структури часу в цьому творі, яка й досі часто сприймається як циклічна. Використовується еволюційна методологія, яка дозволяє підтвердити тезу про формування в цьому творі лінійної концепції часу (׀ָלַיִט – ׀ֵלָאָם; тобто «рух світу до Бога-Творця») – у полеміці з язичницьким уявленням про одвічну й спонтанну циклічність матеріального буття. Ставиться питання про характер старозавітної віри в майбутнє життя й, відповідно, функцію «шеолу», який розглядається як прообраз католицького Чистилища. Проблема спасіння тут виглядає як звільнення з круговерті

тілесного існування; автор також торкається питання про майбутню християнську інтерпретацію Спасителя як про наступний етап утвердження цінності особистості та її сумління. Тим само доводиться унікальна роль Книги Проповідника в формуванні європейського персоналізму, яка, на відміну від «сократичного діалогу», апелює усе ж таки до віри й надії. Це мусить скоригувати низку шаблонних тверджень про «скептицизм» Еклезіяста, які й досі популярні, в той час, коли усі оті «сумніви» є спадщиною вавилонської думки і переосмислені тут полемічно. Утім, сам метод акцентування цінностей автора через широко застосовану діалектику подолання сумнівів (який знайшов подальший розвиток у Талмуді) дещо провокує його невірне тлумачення. На думку автора, безперечно, що еклезіястова проповідь і досі широко впливає на практичну свідомість і поведінку європейця.

Ключові слова: біблійна концепція світу й людини, циклічний та лінійний час, спасіння, шеол.

доктор филологических наук, профессор Абрамович С. Д.
Сотериологическая концепция эклезиаста / Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, Украина, Черновцы

Предметом исследования в статье является проблема сотериологического содержания библейской книги Екклесиаста. Целью является анализ структуры времени в этом произведении, которая до сих пор часто воспринимается как циклическая. Используется эволюционная методология, которая позволяет подтвердить тезис о формировании в этом произведении линейной концепции времени (׀לֵיבָרַךְ – ׀לָאֵלֹהִים; то есть «движение мира к Богу-Творцу») – в полемике с языческим представлением об извечной и спонтанной цикличности материального бытия. Ставится вопрос о

характере ветхозаветной веры в будущую жизнь и, соответственно, о функции «шеола», который рассматривается как прообраз католического Чистилища. Проблема спасения здесь выглядит как освобождение из круговерти телесного существования; автор также касается вопроса о будущей христианской интерпретации Спасителя как о следующем этапе утверждения ценности личности и ее совести. Тем доказывается уникальная роль Книги Экклезиаста в формировании европейского персонализма, которая, в отличие от «сократического диалога», апеллирует все же к вере и надежде. Это должно скорректировать ряд шаблонных утверждений о «скептицизме Экклезиаста», до сих пор популярных, в то время, когда все эти «сомнения» является наследием вавилонской мысли и переосмыслены здесь полемически. Впрочем, сам метод акцентирования ценностей через широко применяемую диалектику преодоления сомнений (и который нашел дальнейшее развитие в Талмуде) несколько провоцирует его неверное толкование. По мнению автора, бесспорно, что проповедь Экклезиаста и до сих пор широко влияет на практическое сознание и поведение европейца.

Ключевые слова: библейская концепция мира и человека, циклический и линейное время, спасение, шеол.

Ph. D. hab. (filologia), Prof., Abramovych S. D. Soteriologically concept by ecclesiastes / Kamenetz-Podolsk National University n. a. Ivan Ogienko, Ukraine, Chernivtsi

The subject of research in the paper is the problem of the soteriological content of the biblical book of Ecclesiastes. The aim is to analyze the structure of time in this text, which is still often perceived as cyclical. Author uses the evolutionary methodology that confirms the thesis about formation of the linear concept of time there (עולם – olám, the

movement of the world to the God-Creator). It contraries to pagan ideas about the eternal and spontaneous recurrence of material existence. Author studies the question of a future life in the Old Testament and, consequently, of the function of Sheol, which is regarded as the prototype of the Catholic Purgatory too. The problem of Salvation is considered here like a release from the whirl of bodily existence. Author examines the question of the future Christian interpretation of the Savior as the next stage of the approval of the value of the individual and his conscience. That proves a unique role in Ecclesiasties in shaping on European personalism, which, unlike the "Socratic dialogue", still appeals to faith and hope. This should correct of popular stereotyped assertions of "skepticism of Ecclesiastes", which this "doubts" are the legacy of Babylonian thought and rethought polemic here. However, the method by emphasizing the value used the dialectic of overcoming doubt (and which was developed in the Talmud further) provokes of its misinterpretation. According to the author, doubtless that the preaching of Ecclesiastes is still has widely influence on the practical consciousness and behavior of the Europeans.

Keywords: biblical concept of the World and Man, cyclic and linear Time, Salvage, Sheol.

Книга קהלת גלילא (Мегилат КохЕлет) – «Сувій Проповідника», здавна відома нашому читачеві за старовинним грецьким перекладом Септуагінта під назвою «Екклезіаст» (κκλησιαστής), а в українському перекладі – ще й як «Проповідник»¹, зазвичай розцінюється як несподіване для сакрального тексту свідоцтво сумнівів і коливань у вірі. Вже перші рядки цієї книги створюють образ вічного кругообігу речей, що гнітить своєю безглуздістю – тут нема опори для свідомості, яка рефлектує. І автор цієї книги, який представився читачеві, як людина, що мала всю повноту царської влади в Єрусалимі, якби ото й

справді розгублений перед цією невідворотною і механічною круговертю, немов останній жебрак: «Рід відходить і рід приходить, земля ж перебуває повіки. Так само і сонце сходить, і сонце заходить і поспішає до свого місця, де має сходити. Вітер віє на південь, і звертає на північ: знай крутиться та й крутиться, повіваючи, та й знов повертається до своїх кругобігів. Усі ріки течуть у море, та море не наповнюється. До місця, звідки течуть ріки, туди вони повертаються знову. Усякі речі втомлюють людину, а чому - ніхто не каже. Око не насититься баченням, вухо не наповниться слуханням. Те, що було, є те саме, що буде; те, що зробилось, є те саме, що зробиться. Нема нічого нового під сонцем. Як є щось, про що кажуть: «Глянь: ось нове!» - то воно вже давно було у віках, які були перед нами. Немає згадки про минулих, та й про тих, що будуть потім, - не згадають про них ті, що прийдуть опісля» (Проп. 1: 4-11).

Усе це поверхневий або ж тенденційно налаштований читач звичайно приймає за чисту монету, аж до того, що дехто знаходить тут навіть атеїстичний настрій [4, с. 148]. Дослідники, що трактують Еклезіяста як скептика, стомленого повторюваністю речей, складають чимале число². Зосередимося на одному репрезентативному для нашої теми прикладі. Так, А. Єсін, «відомий талановитий літературознавець і культуролог» (як сказано в анотації до його навчального посібника), знаходить в Еклезіяста «сильне втілення циклічного часу – на противагу християнському» [5, с. 96]. Ідея циклічності / лінійності часу справді принципово важлива: адже, строго кажучи, від безвихідної загибелі можна врятуватися не у Часі, який є атрибутом матерії, а у Вічності, що лежить за межами матеріального світу. Але насправді поняття Вічності й ідея порятунку в ній формувалися в юдейській думці довго і важко, та ніколи не відхилялася від головного вектора: *olam*(олám); тобто продиктований вдячністю та

любов'ю «рух світу до Бога-Творця». Текст Еклезіяста виникає в середостінні найдавніших суперечок про всі ці інтелігібельні речі.

Однак, перш, ніж перейти до розгляду сотеріологічної концепції Книги Еклезіяста, необхідно сказати кілька слів й про методологічні засади підходу до даного матеріалу, і про дослідницькі позиції, що не збігаються з позицією А. Єсіна.

Передусім необхідно подолати інерцію впливу секуляризованої свідомості XIX–XX ст. з її гіперкритицизмом щодо усього, пов'язаного з релігією. Перша реакція такої свідомості на тільки-но знайдені «глиняні книги» Месопотамії була, хочеться сказати, злорадною – Біблія, мовляв, нічого нового в традиційні сюжети шумерсько-аккадської словесності не внесла: «Читаючи ці чудові творіння давнини [месопотамські оповіді про потоп, гімнографія та ін.; С. А.], мимоволі дивуєшся величезній схожості їх з тими творами, які ми в нашому невіданні вважали за оригінальні», – писав в 1901 р В. Бітнер [3, с. 167], який популяризував одночасно і науку, і окультизм.

До того ж, з тих пір, як ідея «Історія почалася в Шумері» утвердилася в свідомості, схоже, що в цій області став непомітно діяти богословський текстологічний принцип: що раніше, то і достовірніше. Схоже, що для багатьох важливіше те, хто перший сказав А, а не те, що, сказавши А, слід сказати Б.

Туга матеріального існування, почуття безвихідною ув'язнення в самому лише природному бутті, спрага Вічності відчувалися дуже чітко вже в шумеро-вавілонському епосі про Гільгамеша. Останній, пам'ятаємо, раптом збагнув, що від майбутнього жаху смерті не врятують ані сотні збезчещених під стінами Урука дівчат, ані героїчні перемоги над велетнем Хумбабою та жахливим биком, хоча вони й дають, начебто, усі підстави «зробити собі ім'я» на гранітних скелях...

Між тим, в даній ситуації важливе не те, хто першим підняв питання про поневолення людини природою та її циклами, а те, хто першим запропонував вихід з цього стану. Біблійна свідомість не тільки абсорбує язичницькі моделі, але й активно з ними полемізує. І оскільки, згідно з цілком вірною думкою Н. Фрая, довго ігнорована літературознавством Книга книг фактично визначає весь світогляд цивілізованої людини і являє собою для неї певний «код життя», слід, нарешті, поставитися до біблійної концепції світу і людини всерйоз, визнавши, що у даній ситуації важливе не саме лише інтелектуальне знання, але більш містке поняття мудрості [Ref. 2, s. 43]. Це вимагає певного зсуву наших звичних уявлень. Бо навіть смерть, що сприймалася язичницьким свідомістю (та й нашим неязичницьким сьогоденням) переважно як жах і абсурд, у Книзі Еклезіяста раптом набула характеру надії.

У зв'язку з цим потрібно чітко поставити питання: чи напевно тут панує ідея циклічності часу, абсолютно язичницька й, по суті своїй, дійсно глибоко песимістична?З

Звичайно, стародавні євреї, незважаючи на гостре бажання ізолюватися від навколишнього язичницького світу, тим не менш постійно змушені були входити з цим світом в найтісніші контакти. Чого варте одне вже одруження Соломона (що йому формально приписується авторство Книги Проповідника) 4 на єгипетській принцесі, котре спричинилося, як вважають, до досить серйозних зрушень у ставленні до суворої Мойсейової традиції 5. Але ця відкритість чужому світові тривала відносно недовго. Після спроби Антіоха Епіфана знищити юдейську культуру і несподіваного спалаху духовного колабораціонізму, євреї зрештою масово відкинули контакти з паганізмом; виникла навіть негласна заборона на «грецькі книги», які мудрець Йоканнаан, наприклад, знущально дозволяв читати «коли

завгодно, але тільки щоб не вдень і не вночі», через що апеляція до язичницької мудрості стала в юдейській думці немислима.

Звичайно, внутрішня, типологічна подібність цього тексту до великих творів стародавніх літератур, в першу чергу вавилонської, все ж очевидна. А. Мень, згадавши дослідження, що встановлюють зв'язки між Еклезіястом з одного боку і єгипетськими, вавилонськими та античними джерелами з іншого (В. Тарн. Елліністична цивілізація; А. Н. Mc Neile. An Introduction to Ecclesiastes; М. Hengel. Judentum und Hellenismus), робить висновок: «Якщо Книга Йова близька по духу до античних трагедій, то Еклезіяста можна вважати старозавітною паралеллю до творів стоїків і епікурейців. Деякі автори навіть думали, що ця книга, настільки несхожа на інші частини Біблії, була створена під безпосереднім грецьким впливом. Насправді ж Еклезіяст – чисто східне творіння, а схожість його ідей із західною філософією легко пояснити і без гіпотези прямого запозичення. Якщо вже говорити про джерела, які живили погляди автора книги, то їх слід шукати в похмурій вавилонській мудрості» [8, с. 137]. Можливо навіть, що автором цієї книги дійсно був Зоровавель, який очолив євреїв, які повернулися після падіння Вавилону в Юдею, і в якийсь момент свого життя міг внутрішньо ототожнити себе з Соломоном [14, с. 137–148].

Книга Еклезіяста і справді написана, як згідно запевняє більшість дослідників, після закінчення вавилонського полону. Але все ж таки дійсно якось не хочеться говорити в даному випадку про «вплив». Скоріше вже ця книга є певним «критичним діалогом» з вавилонським духовним досвідом, національним твором – інакше її просто не включили б до юдейського канону⁶. Адже пафос Еклезіяста істотно відрізняється від «похмурої вавилонської мудрості»; Кохелет усе ж таки відстоїть нескінченно далеко від наївного шумерсько-аккадського Гільгамеша, який не може вирватися з кола перемог, бенкетів і плачів,

подібно до того, як індуїст не в змозі вирватися з циклів реінкарнації в колесі матеріального існування – сансари.

Отож, А. Єсін усе ж таки побачив у книзі Екклезіяста щось абсолютно протилежне задумові її автора. Приписування старозавітному мудрецеві циклічного відчуття часу неправомірне і продиктоване, схоже, самою лише установкою вбити клин між Старим і Новим Заповітами, яка вітається в певних колах. А проти думки про наявність у стародавніх євреїв «циклічного часу» можна висунути серйозні заперечення.

М. Еліаде, визнаючи існування такого циклічного часу в давньоєврейській культурі, тут таки зазначає, що це явище стосується не стільки Біблії, скільки давньоєврейського фольклору, і виникає під впливом язичницьких народів, що оточували Ізраїль [16, с. 161–174]. Е. Ауербах об'єднує єврейські і християнські уявлення про час і про історію, тому що вони пов'язані з поняттям Вічності і вже тому прямо протилежні язичницькому циклізмові [2]. Г. Ольсен, підкреслюючи, що лінійність іноді спостерігається і в язичницькій думці, тим не менш, визнає: «Зрозуміло, чому виник контраст між лінійною та циклічною концепціями часу. Єврейські і християнські мислителі час від часу від'єднували себе від світу, який їх оточував <...> розглядали час як найбільш важливу в змістовному відношенні категорію, пояснюючи діjanням Бога те, що у ХІХ в. почали називати порятунком історії <...> Навіть якщо залишити осторонь полемічні мотиви (прагнення спростувати язичницьких мислителів), теологічна концепція надавала цінність плинові часу та виявляла універсальний або єдиний сенс історії» [9, с. 200, 219–237]. Власне, все давно розставив по місцях С. Аверинцев, який написав про «Екклезіста» наступне: «Автор, власне, скаржиться не на що інше, як на ту саму стабільність космосу, який повертається сам до себе, [стабільність,] яка була для грецьких поетів і

грецьких філософів джерелом заспокоєння, розради, часом навіть захоплення і екстазу. Природні цикли не радують «Кохелета» своєю регулярністю, але стомлюють своєї косністю. "Вічне повернення", яке здавалося Піфагору високою таємницею буття, тут оцінено як порожню нісенітницю. Тому скепсис «Книги Проповідника в зібранні» є саме юдейський, а аж ніяк не еллінський скепсис; автор книги болісно сумнівається, а значить, гостро потребує не світової гармонії, але сенсу світу. Його туга є начебто підтвердженням від протилежного тієї ідеї поступального доцільного руху, яка так важлива і характерна для давньоєврейської літератури в цілому. Остільки він залишається вірним її духу» [1, с. 297].

Додамо, що саме слово КохЕлет, утворене в якості вільної поетичної імпровізації як дієприкметник жіночого роду від неіснуючого дієслова, натякає на загадкову Премудрість Божу [17, с. 139–154], яка ще відома під ім'ям одвічної Софії, що знайшло своє вираження в Книзі Премудрості Соломона. А сутність Премудрості – розуміння того, що, крім космічно-матеріальних циклів, існує ще й згадуваний вже нами поза-матеріальний рух світу до Бога як односпрямований вектор. Це була відповідь язичницькому сумніву, язичницькому недовір'ю до світу, язичницькому страху перед Sacrum (Нумінозним, за Р. Отто), яке мислилося спочатку як щось незрозуміле і вороже, і, щоби врятуватися, залишалося лише боротися з ним – шляхом підкупу жертвами або зв'язування магічними акціями.

Як пише Г. ван дер Леу, на перших стадіях становлення релігійної свідомості рятівниками, які дарували людині радість звільнення, виступали такі обдаровані незрозумілою силою речі, як вода і дерево, плоди полів і лісові звірі, нарешті – навіть власні геніталії [Ref. 1, с. 143].

З формуванням уявлення про культурного героя функція порятунку починає все більш виразно зв'язуватися з цільним образом людини. Багато в чому такий тисячолиций герой Кемпбелла – архетипний герой-рятівник, який проходить послідовно Відчуження, Ініціацію в «чарівний світ» і, нарешті, Повернення. У першу чергу він все ж таки прагне вийти за межі матеріального буття: «Відсутність або слабкість, несформованість трансцендентної функції прирікають людину на дисгармонійне, збентежене існування, безцільні блукання в пошуках втраченого раю цілісності і краси. На Сході це називається дао – Серединний Шлях. Іноді, як показано у Кемпбелла, цей шлях тонший від волосини, але тільки він веде до порятунку. Звідси – сотериологічна (рятівна або така, що рятує) функція міфу і його героя» [6]. Але герой Кемпбелла врешті-решт повертається в звичайний світ, і в цілому цей архетип варіюється більше в язичницьких системах, побудованих на теургічному дерзанні людини, по суті – на богоборстві.

В язичницькому міфі буття як таке циркулює виключно в матеріальному світі – іншого, як кажуть, не дано. Навіть у високорозвиненому язичництві, наприклад – в індуїзмі, сфера, скажімо, думки, ідеї – просто «тонка матерія», і це залишає поле для уявлення про посмертну реінкарнацію у плоті 7. Правда, у Давньому Єгипті склалося вже і досить розвинене уявлення про загробну подорож душі, про посмертний суд над душею. Але й тут панувала теургія: передбачалося, що само вже втручання в цей процес жерця-психагога і наявність в якості амулета хоч би фрагменту Книги Мертвих забезпечують будь-якому померлому порятунок на суді Озіріса.

Однак механічна за своєю суттю ворожба, нехай і виконана «фахівцем-чарівником», явно не здатна була задовольнити: період складання світових релігій, коли формується людина нового типу (ум. між 500 – 200 рр. до н. е., «осьовий час» К. Ясперса), вже наскрізь

пронизаний пошуком особистісного духовного спасіння. У буддизмі й джайнізмі, в розвиненому язичництві античного і еллінізованого суспільства поступово формується сотеріологія, тобто вчення про спокуту та спасіння людини при її обов'язковому власному зусиллі (грец. σωτηρία – порятунок + λόγος – вчення, слово).

У Біблії людина – насамперед, нэфеш (євр. נפש – душа); втім, її душа і тіло пов'язані божественною духовною силою Роах (רוח), і вона здатна зрозуміти своє місце в не тільки в цьому світі, але і в небесному.

Але в той же час і сама вона, людина, і весь земний світ, були в якійсь початковий момент створені, а, отже, є й кінцевими. Для біблійної свідомості світ створений з нічого, точніше – меаїн (יָמִין), «без», або «за відсутністю» <матерії>. Бог творить своїм Словом саму матерію як би з ото з нічого – ex nihilo (לֹא־בְּשֵׁיט: у значенні безодня⁹). Земля і небо також не вічні: в Новому Завіті Христос каже: «Небо й земля пройдуть, слова ж мої не пройдуть» (Мк. 13: 31). Цей лінійно-есхатологічний час не залишає людині ніякої надії зачепитися за безперервне тілесне існування – хоча б у вигляді того жалюгідного лопуха, що виросте з мерця, про який з таким розчаруванням говорить матеріаліст Базаров, герой Тургенєва.

У Біблії порятунок полягає в пориванні до не-матеріального Абсолюту, котрий перебуває поза звичними нам рамками часу і простору. І старозавітна мудрість зовсім не билася в тенетах язичницьких уявлень про «циклічність земного часу» і про «неясність», а то й «фіктивність» загробного буття (про останній – детально трохи пізніше).

Адже останні вірші книги Еклезіяста недвозначним чином підсумовують контроверзи тексту, хитро побудованого як майже що суцільне повторення одвічних людських сумнівів, маніфестованих у

багатослівній язичницькій мудрості. Але саме в цих підсумкових формулах – відповідь, саме об них, як об гранітні валуни, розбиваються хвилі, що набігають і набігають з глибин сумнівів: «Що понад це, мій сину, ось тобі осторога: писанню численних книг кінця немає, а багато науки втомлює тіло. Кінець усьому, що чути було, такий: Бога бійся і заповідей його пильнуй, бо в цьому вся людина. Усі бо діла Бог приведе на суд: усе, що тайне, чи воно добре, чи лихе» (Проп. 12: 12-14).

Тобто, Еклезіяст, як вірно помітив І. Р. Тантлєвський, «цілком оптимістичний щодо отримання праведниками якщо не земної, то, у всякому разі, загробної винагороди; і саме ця ідея наповнює (повинна наповнити) сенсом і значимістю все їхнє життя і діяльність» [14, с. 137].

У цьому зв'язку дослідник вказує на ще одну дуже важливу обставину. Часто кажуть, що шеол – це якась безвихідь, подoba грецького Аїда. Але це безвихідь лише для невіруючого в майбутнє життя [15, с. 18]. Є ґрунтовні теолого-філологічні докази того, що шеол в Старому Завіті – все ж таки тимчасове страждання, а зовсім не синонім безвихідної смерті [11]. Більше того, ймовірно, існувало уявлення про те, що в шеолі відбувається суд – «зважування» душі (серця) покійного, причому душі нечестивців навіки залишалися тут, а душі праведних злітали на небеса до свого Творця [15]. Додам, що це уявлення, можливо, було запозичене у єгиптян 8, але – полемічно переосмислене: по-перше, праведники отримують винагороду, відмінну від відплати нечестивцям; по-друге, в єгиптян Небо не фігурувало як перспектива посмертної винагороди.

У такому світі для порятунку необхідна простягнена рука Божества і зустрічний рух людини до свого Творця. Але тут і справді поки що не виникає уявлення про якогось посередника між Богом і людиною, немає Машіаха, Спасителя, про якого через кілька століть

будуть волати Пророки: тут простежується думка: Людина, допоможи собі сама! Це свідчить про незвичайне і для язичницького свідомості, і для ізраїльського ґрунту почуття цінності власної особистості. Недарма автором цієї книги пізніше став мислитися сам Соломон Премудрий.

У християнстві це почуття цінності Я ще більше зміцнюється, але виникає суттєва переакцентуація. Врятуватися відтепер можна лише через посередництво Машіаха – Христа-Спасителя, який мислиться як оте Передвічне Слово, яким Бог творив світ з нічого: це «Син», що тим самим умовно «відділився» від Отця й далі матеріалізувався в людській плоті для порятунку створеного світу від агресії диявола. Виникає градація раба і Сина, вельми важлива для майбутньої християнської схоластики. Ісус з Назарету владно каже євреям: «Істинно, істинно кажу вам: Кожен, хто гріх чинить – гріха невольник! Невольник не перебуває в домі повсякчас – повсякчас перебуває син. Тож коли Син вас визволить, то справді станете вільні» (Ін. 8: 34-36). І ще більше ускладнюється ситуація в форматі представлення про Воскресіння Христа з мертвих. Так, для ап. Павла, який пережив екстаз виходу з тіла, дуже важливим є те, що відбувається з людським тілом після Воскресіння Ісуса (див. також: Ref. 2, s. 53).

І, нарешті, про те, чому ж отой гнітючий «циклічний час» займає в Книзі Еклезіяста як би ото центральне місце, і, відповідно опис «томління духу», точніше – *ḥalōmōt rōāx* (халомот роах – «ловлення вітру / примари»), формально домінує, залишаючи для поетичного ствердження протилежної ідеї лише заключні вірші, здатні справити враження мало не пізньої вставки.

Справа в тому, що діалогічна філософська проза, однотипна з платонівськими текстами, стає в ту епоху одним з провідних жанрів світової літератури. Та на Сході вона формувалася не в настільки виразному логічному протиставленні *pro i contra*, як у постсократиків

античності. Зокрема, в Стародавньому Ізраїлі з самого початку було прийнято начебто маскувати остаточну істину, яка повинна була бути прихована від «непосвячених» – скажімо, в Усну Тору (т. зв. «мерехтіння смислу», яке широко практикується в пізнішому Вавилонському Талмуді) [7, с. 149–162].

Цей прийом перейде до Філона Александрійського, а від нього – до Отця Церкви Климента Александрійського. Останній же не обов'язково міг засвоїти його від якогось палестинського юдея, який опинився в Єгипті [7, с. 160]: адже він і сам походив, подібно до Йосифа Флавія, з юдеїв, «усиновлених» Веспасіаном після падіння Єрусалиму; отже – цілком міг бути безпосереднім носієм традиції.

Але звідси – й можливість абсолютно спотвореного тлумачення Книги Екклесіяста як чергового «маніфесту світового песимізму»...

Примітки

- 1 Тут і далі біблійні тексти цитуються за виданням: 12.
- 2 Див. огляд літератури на початку розд. III у статті І. Р. Тантлевського «Оптимизм Экклезиаста» [14].
- 3 На цій ідеї будується, наприклад, уся орфічна релігія Піфагора.
- 4 Нагадаємо, що Екклесіяст входить до циклу т. зв. «Соломонових книг», об'єднаних навколо особистості цього біблійного мудреця.
- 5 Утім, Р. Паттай відверто фантазує, запевнюючи, буцімто Соломонів Храм став центром оргіастичного культу язичницького типу [10].
- 6 Не можна, звичайно, не брати до рахунку й суто національної складової: у Г. В. Синило є, безумовно, підстави говорити про «юдейську природу скепсису Кохелета» [13, с. 25]. Утім, важко відмовитися від думки, що цей «юдейський скепсис» не є якоюсь вродженою рисою єврейської натури, і що сприяв його формуванню в першу чергу сам Кохелет.

7 Лише у класичному буддизмі Хінаяни Сак'я Муні звільняє від уз тілесного, матеріального буття (сансари).

8 Попри тіла, за уявленнями єгиптян, існували ще й 8 його спіритуальних двійників Я (Бат, Ка, Рен и др.).

9 Друге значення слова шиболёт («колос») ми тут не беремо до уваги: важливіше інше – подібність до грецького поняття споконвічної безодні (χάος), описаної у «Теогонії» Гесіода.

Література:

1. Аверинцев С. С. *Древнееврейская литература* / Сергей Сергеевич Аверинцев// *История всемирной литературы: В 9 томах* / АН СССР; Ин-т мировой литературы им. А. М. Горького. – Т. 1. – М.: Наука, 1983.– 584 с.
2. Ауэрбах Э. *Мимесис. Изображение действительности в западноевропейской литературе* / Э. Ауэрбах. – М: Прогресс, 1976.– 556 с.
3. Битнер В. *На рубеже столетий. Обзор главнейших научных и культурных приобретений XIX века. – Первый том.* / Вильгельм <Казимир> Битнер. – СПб: Издание П. П. Сойкина, 1901. – 539 с.
4. *Екклезиаст* // *Атеистический словарь* / Абдусамедов А. И., Алейник Р. М., Алиева Б. А. и др.; Под общ. ред. М. П. Новикова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1985. – С. 148.
5. Есин А. *Литературоведение. Культурология: Избранные труды: учебное пособие* / Андрей Есин. – М.: ФЛИНТА Наука, 2011. – 280 с.
6. Калина Н. *Миф в современном мире [Предисловие]* / Н. Калина // Дж. Кэмпбелл. *Тысячеликий герой.* – *Електронний ресурс.* – Режим доступу: www.litmir.me/br/?b=110099

7. Ковельман А. Б., Гершович У. Поэтика сокрытия: «Тэетет» и «Хагига» / Аркадий Бенционович Ковельман, Ури Гершович // Вопросы философии. – 2014. – № 11. – С. 149–162.
8. Мень А. Екклесиаст / Александр Мень // История религии: В поисках Пути, Истины и Жизни. – Т. 6. На пороге Нового Завета. – М.: Слово, 1993. – 622 с.
9. Ольсен Г. О циклической и линейной концепциях времени в трактовке античной и раннесредневековой истории / Г. Ольсен // Цивилизации. Вып. 2. – М.: Наука. – 1993. – 237 с.
10. Паттай Р. Иудейская богиня / Рафаэл Паттай. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 368 с.
11. Риз Г. Л. Гадес (хадес, ад) и временное пристанище умерших / Гарет Л. Риз. – Электронный ресурс. – Режим доступа: www.bibleapologet.narod.ru/statii/reese/hades.htm
12. Святе Письмо Старого і Нового Завіту / Переклав о. Іван Хоменко. – Л.: Свічадо, 2008. – 1480 с.
13. Синило Г. В. Библия и мировая культура / Галина Вениаминовна Синило. – Минск: Белорусский государственный университет, 2013. – 220 с.
14. Тантлевский И. Р. Оптимизм Экклесиаста / Игорь Романович Тантлевский // Вопросы философии. – 2014. – № 11. – С. 137–148.
15. Тантлевский И. Р. Мистическая сотериология иудейских псевдо-эпиграфов / Игорь Романович Тантлевский. – СПб, 2013. – Электронный ресурс. – Режим доступа: www.rfh.ru/downloads/Books/134393009.pdf
16. Элиаде М. Миф о вечном возвращении / Мирча Элиаде. – СПб: Алетея, 1998. – 258 с.

17. Юнц Э. Г. *Книга Екклезиаста. Вступ. ст. пер. с др. евр. комм.* / Эдуард Григорьевич Юнц // *Вопросы философии*. – 1991.– № 8. – С. 139–154.
18. Van der Leeuw G. [Герард ван дер Лей<е>]. *Fenomenologia religii* / G. van der Leeuw. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1978. – 638 s.
19. Frye N. *Wielki Kod. Biblia i literatura* / <Herman> Northrop Frye. – Przekł. A. Fulińska. Bydgoszcz: Homini, 1998. – 246 s.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА

- АДМІНІСТРАТИВНІ СУДИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ
СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ 5
викладач, аспірант, Бабяк Н.В.

- ДО ПРОБЛЕМИ ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕТЕРМІНОВАНOSTІ
УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ 19
кандидат філософських наук, доцент, Гнатів З.Я.

РОЗДІЛ ІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

- СТРУКТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ РОДИННИХ
ОБРЯДІВ 27
кандидат філологічних наук, доцент, Кухаренко О.О.

РОЗДІЛ ІV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

- ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-
ОБРАЗНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКОВОЇ ГРАФІКИ 40
ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
Мельник О.Я.

- ТВОРЧІСТЬ ЗОЛТАНА ШОЛТЕСА. ІСТОРІОГРАФІЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ 54
Штець В.О.

РОЗДІЛ V. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

ПРО СИМВОЛІЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ОБРАЗУ ДОРОГИ В ЖАНРІ РОУДУ	66
Ткаченко М.М.	
СОТЕРІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ «ПРОПОВІДНИКА» («КНИГИ ЕККЛЕЗІЯСТОВОЇ»)	
доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України Абрамович С.Д.	78

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ ПИТАННЯ»
SCIENTIFIC JOURNAL
«PARADIGM OF KNOWLEDGE: HUMANITARIAN ISSUES»**

Підписано до друку 31.07.2016
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: paradred@gmail.com

